

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Fredrik Bengtsson

Svensk kriminalvård i reform
Mot ett humant, effektivt och säkert
verkställande av kriminalvårdspåföljder?

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Per Ole Träskman

Ämnesområde
Straffrätt

Termin
HT 2008

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Avgränsning	8
1.4 Metod	8
1.5 Disposition	9
2 STRAFFTEORIER	10
2.1 Allmänprevention	10
2.2 Individualprevention	11
3 KRIMINALVÅRDENS MILJÖ	12
3.1 Aktörer	12
3.1.1 Regeringen och riksdagen	12
3.1.2 Kriminalvården	12
3.1.3 Domstolarna, JO och diskrimineringsombudsmännen	13
3.1.4 Brottsförebyggande rådet och övriga forskare	14
3.1.5 Övriga aktörer	15
3.2 Det legala regelverket	15
4 KRIMINALVÅRDSLAGENS UTVECKLING	17
4.1 Tidigare lagstiftning	17
4.2 Kritiken mot behandlingstanken	17
4.3 1970-tal – en liberal kriminalpolitik	18
4.4 1980-tal och framåt – en gradvis hårdnande kriminalpolitik	19

5	SITUATIONEN I BÖRJAN AV 2000-TALET	23
5.1	Kriminalvårdslagens förändring	23
5.2	Forskningsläget	24
5.3	Lex Tony Olsson	25
6	SOU 2005:54 – FRAMTIDENS KRIMINALVÅRD?	27
6.1	Grundtanken bakom reformen	27
6.2	Förslagen i SOU 2005:54	28
6.2.1	Verkställighetsplanering	28
6.2.2	Intagnas skyldigheter	29
6.2.3	Förmånssystemet	29
6.2.4	Egendom, kontroll och kontakt med omvärlden	32
6.2.5	Verkställighet utanför anstalt	33
6.3	Regeringens behandling av förslagen	34
7	SOU 2005:54 OCH TRENDERNA I SVENSK KRIMINALPOLITIK	36
7.1	Behandling och säkerhet i SOU 2005:54	36
7.2	Huvudtrenderna i svensk kriminalpolitik	37
7.2.1	Individualisering	37
7.2.2	Differentiering	38
8	VAD STYR KRIMINALVÅRDENS UTVECKLING?	40
8.1	Kriminalpolitiken politiseras	40
8.2	Från experter till ökat antal aktörer	41
9	VAR STÅR SVENSK KRIMINALVÅRD?	43
9.1	Ett vägsäl	43
9.2	Är svensk kriminalvårds utformning ändamålsenlig?	43
9.3	Lärdomar från KvaL:s historia – utgångspunkter för framtidens reformer	46
10	AVSLUTANDE REFLEKTION	48
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	50
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	54

Summary

When the Prison Treatment Act was introduced in 1974 a liberal atmosphere dominated Swedish criminal policy. The interests of the inmates had significant impact, with as limited use of prisons as possible and open prison environments. The liberalization was however not politically undisputed and already in the end of the 1970's more restrictive institutional environments were introduced. This tendency has been present ever since. The more restrictive policies has mostly meant that security has been given the most weight in reforms at the same time as treatment, which in earlier policies was the most dominant factor, has been given less and less impact.

The development has had varying consequences for different inmates. The criminal policy's changed perspective has led to that the criminal, who for a long time was considered a loser whom the welfare society was to protect, is considered an actor on the market who decides to commit crimes himself. This individualization, where the individual himself is seen as to have chosen his own situation, has also created a need within the Prison and Probation Service to differ between the inmates who have made mistakes and those who are dangerous. This had led to a differentiation where some, mostly inmates with long sentences and drug addicts, are subject to harder measures while others, with short sentences or low risk factors, are given better conditions for readaption in society through strengthened preparations for release.

The criminological research which has been carried out has however not shown any positive effects of the new criminal policy. SOU 2005:54 was introduced at a time when a couple of events, the Malexandermurders in 1999 and the prison escapes in 2004 had put the lack of security the institutions in focus. The proposals which were put forward in SOU 2005:54 were to a large extent a continuation of the earlier trends with security in the centre, the individual in focus of the relapse-preventing work and differentiation of the inmates. Most notably, a benefit system was suggested, which means that well-behaved and motivated inmates are given rewards and inmates who are neglectful and lack motivation are not and thereby do not get access to many of the things that have earlier been seen as matter of course. Some parts of the suggestions put forward in SOU 2005:54 have thereafter been subject to legislation. The benefit system has however so far not been legislated.

In the situation the Swedish correctional system is in today it is of great importance to question whether the development is really going in the right direction. At the criminal policy arena, the development since the introduction of the Prison Treatment Act has been an increased political interest but also that other actors, like interest-organizations and mass media has gained big influence. This has created a pressure on the politicians to act at the public opinion's will. At the same time, the research of the experts has

been left out more and more, except for in the cases where it can be used by politicians to give legitimacy to already finished reforms.

This development is not suited to the purpose. The measures it has resulted in, most of all the increased focus on security, has led to big costs, both monetary for the tax-payers and human for the inmates who are exposed to it. To discontinue the negative development the criminological research in the area needs to be strengthened. Also, the politicians need to start taking the existing research into consideration in future reforms to create a base for a criminal policy which is suited to its purpose and can decrease criminality and relapse rates and create a safe society at a reasonable cost.

Sammanfattning

Vid kriminalvårdslagens införande 1974 rådde en liberal stämning i svensk kriminalpolitik. Intagnas intressen fick stort genomslag genom så lite användning av fängelse som möjligt och öppna förhållanden i anstalterna. Liberaliseringen var dock inte politiskt oomstridd och redan i slutet av 1970-talet påbörjades en restriktivisering av anstaltsmiljöerna. Denna tendens har fortsatt därefter. Restriktiviseringen innebär framförallt att säkerhet får det största utrymmet i genomförda reformer samtidigt som behandling, vilket tidigare var den dominerande faktorn, får allt mindre betydelse.

Denna utveckling har haft olika konsekvenser för olika intagna. Kriminalpolitikens förändrade människosyn har inneburit att brottslingen, vilken länge sågs som en förlorare som välfärdssamhället skulle skydda, betraktas som en aktör på marknaden som själv väljer att begå brott. Denna individualisering, där individen själv anses ha valt sin situation, har också skapat ett behov hos kriminalvården att skilja på dem som gjort misstag och de som är farliga. Detta har inneburit en differentiering där vissa, framförallt långtidsdömda och narkotikamissbrukare, utsätts för allt hårdare åtgärder samtidigt som andra, med korta straff eller låg riskfaktor, ges allt bättre förutsättningar för återanpassning i samhället genom förstärkta frigivningsförberedelser.

Den kriminologiska forskning som utförts har dock inte visat på några positiva resultat av den politik som förts. SOU 2005:54 presenterades vid en tid då ett par händelser, Malexandermorden 1999 och rymningarna från kriminalvårdsanstalter under sommaren 2004 satt säkerhetsbrister i fokus. Förslagen som läggs fram i SOU 2005:54 innebär till stor del en fortsättning på tidigare trender med säkerhetstänkande i centrum, individen i fokus för det återfallsförebyggande arbetet och en differentiering av intagna. Framförallt föreslogs ett förmånssystem som innebar att skötsamma och motiverade intagna ges belöningar och misskötsamma och omotiverade intagna blir utan och därmed inte får tillgång till många av de saker som tidigare har setts som självklarheter. Delar av de förslag som fördes fram i SOU 2005:54 har sedermera blivit föremål för lagstiftning. Förmånssystemet är dock ännu inte genomfört.

I den situation svensk kriminalvård nu står är det av stor betydelse att fråga sig om utvecklingen verkligen går åt rätt håll. På den kriminalpolitiska arenan har utvecklingen sedan kriminalvårdslagens införande inneburit ett ökat politiskt intresse men också att andra aktörer, som intresseorganisationer och massmedia fått stort inflytande. Detta har skapat ett tryck på politikerna att agera efter opinionens vilja. Samtidigt har experternas forskning utelämnats alltmer, förutom i de fall den kan användas av politiker för att legitimera en redan utarbetad reform.

Denna utveckling är inte ändamålsenlig. De åtgärder den resulterat i, framförallt med ett ökat säkerhetstänkande, innebär stora kostnader, både monetära för skattebetalarna och humana för de intagna som utsätts för det. För att bryta denna negativa utveckling krävs en förstärkning av den kriminologiska forskningen på området. Dessutom måste politikerna börja att beakta forskningen i framtida reformer för att skapa en grund för en ändamålsenlig kriminalpolitik som både kan minska brottsligheten och återfallen och skapa ett säkert samhälle till en rimlig kostnad.

Förord

Sedan jag påbörjade mina studier på juris kandidatprogrammet vid Lunds universitet har examensarbetet varit den delkurs jag sett fram emot mest. En hel termins fördjupning i ett egenvänt ämne kan ju inte bli annat än intressant.

Ämnesvalet var dock länge oklart. Min slutgiltiga idé kom under min utbytestid i Vancouver, Kanada, under våren 2008. Där träffade jag den oerhört inspirerande professor Michael Jackson som höll i kursen "Penal Policy - Human rights in Canadian prisons". Denna kurs väckte mitt intresse för svensk kriminalvård. Det som framförallt förvånade och fascinerade mig var upptäckten om hur lite jag visste om det svenska systemet, trots åtta terminers studier i svensk juridik.

När jag nu slutfört mitt examensarbete har min kunskap om svensk kriminalvård ökat. Som den som läser arbetet kommer att få erfara kvarstår dock fortfarande ett problem, de flesta personer i samhället kommer aldrig att förstå sig på kriminalvården och de kriminalpolitiska problemen. Detta påverkar allmänhetens syn på dess funktion och därmed också de krav som ställs på dess arbete. Genom detta examensarbete hoppas jag ge den som är intresserad av kriminalvård och kriminalpolitik en förståelse om vad som händer på detta område och varför svensk kriminalvård ser ut som den gör.

Jag vill avslutningsvis rikta ett stort tack till min handledare professor Per Ole Träskman vid juridiska fakulteten i Lund, min familj för allt stöd under studietiden och Caroline för att hon stått ut med mig i skapandeprocessens kval och kaos.

Fredrik Bengtsson

Lund, januari 2009

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Direktiv
DO	Ombudsmannen mot etnisk diskriminering
Frivårdsförordningen	Förordningen (1998:642) om verkställande av frivårdspåföljder
HO	Handikappombudsmannen
HomO	Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning
JO	Justitieombudsmannen
JämO	Jämställdhetsombudsmannen
KRUM	Riksförbundet för kriminalvårdens humanisering
KvaF	Förordning (1974:248) om kriminalvård i anstalt
KvaL	Lag (1974:203) om verkställande av påföljd i anstalt
Mot.	Motion
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Kriminalvårdens utformning är en fråga som är av stor betydelse för det svenska samhället. Trots detta är det få jurister som någon gång får anledning att ens fundera över det regelverk som reglerar den svenska kriminalvården i längre utsträckning än som biträden vid en rättegång där dom på fängelse utdöms. Detta syns även tydligt i mängden juridiskt material som finns tillgängligt om svensk kriminalvård, jämförelsevis mycket lite.

Samtliga påföljder och särskilt verkställande av påföljd i anstalt innebär alltid en problematisk avvägning mellan den intagnes rättigheter, säkerhet i anstalten, samhällsskydd och intresset av att undvika framtida återfall. Då vistelse i fängelse automatiskt innebär en begränsning av den intagnes frihet blir frågan till vilken grad ett normalt liv kan tillåtas för att den intagne ska förbättras och samtidigt inte utgöra någon säkerhetsrisk. Samtidigt kostar kriminalvård pengar. Då samhället finansierar kriminalvården med skattemedel ligger det i sakens natur att något positivt också förväntas komma tillbaka av arbetet. Detta väcker mycket komplicerade problem för samtliga med inflytande i kriminalvården, då en behandlingsinriktad kriminalvård riskerar att kritiseras för att vara för lam och farlig för samhället samtidigt som en alltför strikt kriminalvård riskerar att göra fängelseklimatet hårdare och leda till en negativ påverkan på de intagna.

Sverige har, liksom resten av västvärlden, under andra halvan av 1900-talet och början på 2000-talet upplevt väsentliga förändringar av kriminalvårdens utformning. Samtidigt har resultaten varit entydiga, med en konstant hög och ökande nivå av återfall samt ett ökat fångtal. Detta har ställt frågan om den svenska kriminalvårdens utformning på sin spets under de senaste åren. I detta läge publicerades år 2005 en utredning med namnet SOU 2005:54, *Framtidens kriminalvård*.

1.2 Syfte och frågeställningar

Detta examensarbete har till syfte att genom att undersöka de reformförslag som lagts fram i SOU 2005:54 och i ett historiskt perspektiv illustrera om och på vilket sätt reformen innebär en förändring i kriminalvårdens förutsättningar samt huruvida de förslag som lagts fram är ändamålsenliga och vad som bör beaktas i framtida reformer.

Frågeställningar som kommer att behandlas är:

Hur har utformningen av svensk kriminalvård sett ut sedan kriminalvårdslagens införande 1974?

Innebär SOU 2005:54 en förändring i denna utveckling?

Är den föreslagna reformen ändamålsenlig?

Vilka influenser ligger bakom utformningen av den svenska kriminalpolitiken?

Hur bör den framtida kriminalpolitiken se ut för att uppnå en mer effektiv kriminalvård?

1.3 Avgränsning

Av de tre nivåerna i straffsystemet, den lagstiftande, den dömande och den verkställande, kommer denna uppsats att inriktas mot den sistnämnda. Såsom alla diskussioner om straff innebär detta dock inte på något sätt att övriga nivåer utlämnas, då de alla är en del av en helhet som samspelar. Fokus kommer att ligga på kriminalvård i anstalt, men även frivården kommer till viss del att behandlas.

Examensarbetet kommer inte att bestå av någon komparativ del då själva syftet är att kartlägga den svenska kriminalvårdens situation. Examensarbetet kommer inte heller att innehålla empiriskt material, utan fokus ligger istället på den kriminalpolitiska nivån.

1.4 Metod

Examensarbetet har genomförts med hjälp av en traditionell juridisk metod där myndighetsdokument ligger till grund för det analysarbete som genomförs och juridisk doktrin används som stöd i detta arbete. Även kriminologiskt material har använts i analysarbetet på grund av den begränsade tillgången till juridiskt material. Till viss del har myndigheters och andra organisationers hemsidor på Internet använts som källor, men då endast för grundläggande information.

Även tidningsartiklar har använts i syfte att exemplifiera medias syn på brott och brottslingar. Även om denna typ av källor inte kan betraktas som objektiva fyller de sitt syfte i denna typ av illustration.

1.5 Disposition

Examensarbetet inleds med en presentation av de dominerande teorierna om varför personer överhuvudtaget straffas och sätts i fängelse. Därefter redogörs för de aktörer som har inflytande över kriminalvården, både på den exekutiva nivån och på lagstiftningsnivån samt för den på området relevanta lagstiftningen. Dessa avsnitt avser att skapa en grundläggande förståelse för de förutsättningar den svenska kriminalvården har.

Därefter ges en redogörelse för KvaL:s historia, från dess införande 1974 till första halvan av 2000-talet. Redogörelsen är till för att illustrera de förändringar som skett under lagens 30 första år. I nästföljande kapitel sammanfattas situationen i början av 2000-talet, med aktuell forskning, samhällsläge och opinion. Med denna grund presenteras sedan förslagen i SOU 2005:54 och propositionerna som följde på den och blev lagstiftning.

Utifrån det framlagda materialet analyseras och diskuteras sedan var svensk kriminalvård står idag. Balansen mellan säkerhet och behandling diskuteras liksom den svenska kriminalpolitikens betydelse. Därefter framläggs synpunkter på den riktning den svenska kriminalvården går emot och vad som bör beaktas vid kommande reformer.

2 Straffteorier

För att kunna analysera situationen för kriminalvården i Sverige krävs inte bara en förståelse av lagstiftning och reformförslag utan även en grundläggande kunskap om den teoretiska bakgrunden till varför straff överhuvudtaget utdöms. Nedan presenteras kort de två mest betydelsefulla områdena av straffteori, allmänprevention och individualprevention, vilka båda brukar räknas till relativa straffteorier då de har ett syfte förutom att vara just ett straff. De teorier som ofta betraktas som absoluta och inte har något direkt syfte förutom att verka som straff, vedergällning och försoning, kommer inte närmare att redogöras för nedan. Detta då denna typ av teorier bygger på den mer föråldrade idén om ”öga för öga” och inte anses ha särskilt stort inflytande på modern kriminalpolitik.

2.1 Allmänprevention

Allmänprevention bygger på idén om att bestraffning av brottslingar gör så att andra individer i samhället inte begår brott. Från att historiskt sett framförallt ha använts genom omedelbar avskräckning, med t.ex. offentliga kroppsstraff, syns allmänprevention i modern straffteori framförallt genom medelbar avskräckning och moralbildning. Medelbar avskräckning innebär att hotet om straff och medvetenheten om att ett straff kommer att kunna utdömas avskräcker medborgarna från att begå brott. Moralbildning handlar framförallt om att kriminaliseringen av en gärning gör att den uppfattas som förkastlig vilket påverkar samhällets normer.¹

För att en allmänpreventiv straffpolitik ska vara effektiv krävs det att den får verkningar till den grad att vinsterna av den klart överstiger kostnaderna av den repression som medborgarna utsätts för. Jareborg och Zila pekar ut två problem med att fastställa effektiviteten av allmänprevention, dels att allmänheten ofta håller sambandet mellan strängare straff och minskad brottslighet som självklar, dels att det är svårt att empiriskt fastställa effekten av allmänpreventiv straffrättspolitik. De fastslår att strängheten av straff spelar relativt liten roll i allmänpreventivt syfte jämfört med bestraffningsrisk genom att ett straffsystem överhuvudtaget förekommer samt graden av upptäcktsrisk vid ett begånget brott.²

Jareborg och Zila påpekar vidare att vad de benämner som en expressiv straffrättspolitik ofta förekommer trots att empirisk grund för dess effektivitet saknas. En expressiv straffrättspolitik bygger på att lagstiftaren genom att öka repressionen markerar att samhället menar allvar och därmed

---

¹ Jareborg, Nils och Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, 2:a uppl., Norstedts juridik, Stockholm 2007, s. 73

² Jareborg och Zila, s. 76 f.

motverkar ökande brottslighet. Denna idé är immun mot empirisk kritik då den bygger på ett upplevt behov av normbekräftelse.³

2.2 Individualprevention

Individualprevention bygger på att den enskilde brottslingen står i centrum för intresset mot att förebygga framtida brott genom att det straff han erhåller avhåller honom från framtida brottslighet. När det gäller tillfällighetsförbrytare, en person som endast på grund av ett enstaka tillfälles infall begår brott, kan en påföljd komma att avskräcka denne från framtida brottslighet.⁴

Vad avser inkapacitering, placering av en brottsling i fängelse, görs istället en bedömning om till vilken grad förväntad brottslighet kan undvikas genom att individen placeras i anstalt. Detta baseras på den antagna farlighet som brottslingen anses ha för att återfalla i brottslighet. Svårigheterna med att bedöma farlighetsgraden hos individer gör dock att inkapacitering är en osäker åtgärd då den del av befolkningen som måste placeras i anstalt är större än den som verkligen skulle ha återfallit i brott. För att motverka denna effekt har föreslagits tillämpning av så kallad selektiv inkapacitering, vilket bygger på långa fängelsestraff för den del av befolkningen som är mängdåterfallsförbrytare.⁵

En annan form av individualpreventiv åtgärd är behandling. Denna bygger på en människosyn som går ut på att personer kan förändras. Såväl vård som utbildningsåtgärder ryms inom behandlingsåtgärder. Ofta utförs dessa i anstalt under tvång, genom att myndigheter placerar brottslingen i ett behandlingsprogram som ansetts lämpligt. Jareborg och Zila påpekar att det endast finns begränsat stöd för att sådana tvångsåtgärder i fängelse har någon positiv effekt. Däremot har behandling utan tvång större möjlighet att vara framgångsrik. Det viktiga synes vara att behandlingsåtgärden av den dömda inte upplevs som en del av straffet.⁶

---

³ Jareborg och Zila, s. 79

⁴ Jareborg och Zila, s. 83

⁵ Jareborg och Zila, s. 83 f.

⁶ Jareborg och Zila, s. 85 ff.

3 Kriminalvårdens miljö

3.1 Aktörer

För att till fullo kunna förstå dynamiken i kriminalvårdens arbete och utveckling krävs en förståelse för de aktörer som verkar i denna miljö. Här presenteras såväl de aktörer med det övergripande ansvaret för kriminalvården, de som utformar de lagar och mål som sedan ska följas samt tilldelar verksamheten ekonomiska medel, ombudsmännen och domstolarna som hanterar klagomål samt kriminalvården som är den myndighet som hanterar verkställandet av påföljder. Dessa kompletteras med experter som forskar inom området och olika intresseorganisationer.

3.1.1 Regeringen och riksdagen

Regeringen och riksdagen har det övergripande ansvaret för lagstiftning i Sverige och har därmed inflytande också över kriminalvården. Det är på denna nivå som förslag väcks, utredningar begärs, lagstiftning beslutas och ekonomiska medel tilldelas. Detta innebär att kriminalvårdens utformning är en del av den kriminalpolitik som drivs på politisk nivå. Andra aktörer som vill påverka kriminalpolitiken måste därför försöka att påverka de politiska partierna.

Genom denna ordning påverkas kriminalvårdens utformning av politiska ställningstaganden. Det politiska inflytandet över kriminalvården innebär att dess utformning inte endast är ett resultat av den enligt experter bästa möjliga utformningen utan även är föremål för påverkan från den allmänna opinionen. Tham har konstaterat att kriminalpolitiken i Sverige under de senaste decennierna alltmer har gått mot en politisering och fått utrymme i den allmänpolitiska debatten.⁷

3.1.2 Kriminalvården

Kriminalvården är den myndighet som ansvarar för verkställighet av påföljd i anstalt, men även för häkten och frivård. Som en myndighet lyder Kriminalvården under riksdagen och regeringen som utger en instruktion för hur myndighetens arbete skall bedrivas.⁸

Myndighetsstrukturen av de för kriminalvården ansvariga organen förändrades 2006. Den tidigare organisationen, med 35 lokala

---

⁷ Tham, Henrik, *Från behandling till straffvårde – kriminalpolitik i en förändrad välfärdsstat*, Särtryck ur: Victor, Dag, (red.) *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*, Nordstedts juridik, Stockholm 1995, s. 79

⁸ För senaste versionen se: Förordning (2007:1172) med instruktion för Kriminalvården

kriminalvårdsmyndigheter, en central kriminalvårdsstyrelse och transporttjänsten ansågs inte längre vara den bästa möjliga strukturen. Istället instiftades en myndighet med namnet Kriminalvården. Detta ansågs leda till både möjligheter för ett bättre resursutnyttjande och en mer flexibel organisation för svensk kriminalvård. Såväl kvalitet, rättssäkerhet, kompetens som effektivitet ansågs dessutom kunna påverkas i positiv riktning.⁹

Av den senaste instruktionen framgår att Kriminalvården skall verka för att påföljder verkställs på ett effektivt, säkert och humant sätt, att lagföring kan ske på ett effektivt sätt och att återfall i brott förebyggs.¹⁰ Utifrån instruktionen arbetar myndigheten sedan fram sina egna föreskrifter och bestämmer hur arbetsordningen skall utformas. Kriminalvårdens övergripande uppgift är att minska brottsligheten och öka människors trygghet.¹¹ Den huvudsakliga visionen för Kriminalvården som organisation är ”bättre ut”, att de intagna ska vara bättre rustade för ett liv i samhället efter att ha avtjänat sin påföljd än när de påbörjade avtjänandet.¹²

3.1.3 Domstolarna, JO och diskrimineringsombudsmännen

För att garantera rättssäkerheten för de intagna har de allmänna förvaltningsdomstolarna utsetts som forum för prövande av överklagande av kriminalvårdens beslut, enligt 74 § KvaL. Detta förutsätter dock att beslutet redan varit föremål för omprövning hos Kriminalvården samt att beslutet angår den klagande och gått denne emot.¹³ Genom denna överklagandeordning är avsikten att försäkra att de myndighetsbeslut som fattas av Kriminalvården sker i överensstämmelse med de intentioner regeringen och riksdagen haft.

En intagen som upplever att han blivit felaktigt behandlad kan även klaga hos JO eller någon av de fyra diskrimineringsombudsmännen, JämO, DO, HO och HomO. JO väljs av riksdagen och har som uppgift att bevaka att myndigheter och av dem anställda tjänstemän följer gällande lagstiftning i sin tjänsteutövning. En intagen som upplever ett missförhållande kan klaga till JO som prövar och utreder klagomålet samt fattar ett beslut.¹⁴ De fyra diskrimineringsombudsmännen kan på anmälan från personer som upplever sig ha blivit utsatta för diskriminering hjälpa dem att ta tillvara på sina rättigheter. Detta kan ske både genom rådgivning, juridiskt stöd och hjälp med att föra talan vid en rättegång. Diskrimineringsombudsmännen kan

---

⁹ Prop. 2004/05:176, s. 50 f.

¹⁰ SFS 2007:1172, 2 §

¹¹ <<http://www.kriminalvarden.se>>

¹² <<http://www.kriminalvarden.se>>

¹³ KvaL, 75 §

¹⁴ <<http://www.jo.se>>

också försöka överlägga med den som diskriminerat för att försöka få denne att ändra sina rutiner.¹⁵

På detta sätt spelar både domstolarna och ombudsmännen en viktig roll i den svenska kriminalvården. Givetvis måste det i all myndighetsutövning finnas kontrollorgan, men kriminalvårdens karaktär gör den sådan att ett stort antal situationer uppkommer som gör att risken för upplevt eller verkligt felaktigt bemötande av en intagen förekommer. Det är också av stor betydelse att de intagna upplever att det finns ett forum där de kan göra sin röst hörd för att undvika missnöjesyttringar på andra sätt.

3.1.4 Brottsförebyggande rådet och övriga forskare

BRÅ arbetar på uppdrag av Sveriges regering och är ett centrum för forsknings- och utvecklingsverksamhet inom det svenska rättsväsendet.¹⁶ I denna egenskap arbetar BRÅ fortlöpande fram statistik om den svenska kriminalvården. Genom sin roll har BRÅ en betydelsefull roll som en källa för utvärderingar och bedömningar om framgången av kriminalvårdens arbete. Övrig forskning om kriminalvården och kriminalpolitiken i Sverige har framförallt genomförts av kriminologer.

Det finns alltså möjligheter för svenska politiker att beställa forskning men även att ta del av extern kriminologisk forskning om kriminalvården. Bondeson har konstaterat att det ska finnas en skepsis när politiker beställer forskning inom ett visst område då det är svårt att veta om detta görs i syfte att få en bättre kunskapsgrund för beslut eller enbart för att framstå som upplysta.¹⁷ Som stöd för denna typ av tvivel har Sarnecki illustrerat att svensk kriminalpolitik i många fall utformas på ett visst sätt mot bättre vetande på grund av politiska skäl.¹⁸ Det ter sig som att forskning på kriminalvårdens område i Sverige har fått relativt liten betydelse i utformandet av en modern kriminalpolitik och kriminalvård trots att relativt stora belopp investerats i forskning och att den finns att tillgå för beslutsfattarna.¹⁹

---

¹⁵ <<http://www.do.se>>

¹⁶ <<http://www.bra.se>>

¹⁷ Bondeson Ulla V., *Reflections on the Interplay between Criminological Research and Criminal Policy*, Festschrift für Kaiser, Duncker & Humblot, Berlin 1998, s. 57-69. Omtryckt i: Bondeson, Ulla V. (ed.), *Crime, Punishment and Justice. Selected articles from a scholarly career*. DJÖF Publishing, Köpenhamn 2007, s. 106

¹⁸ Sarnecki, Jerzy, *En tämligen pessimistisk betraktelse*, I: Wiklund, Gunilla (ed.), *Nordiska kriminologer om 90-talets kriminalpolitik*, Brottsförebyggande rådet, Sober Förlag 1990, s. 52 f.

¹⁹ Bondeson 1998, s. 115

3.1.5 Övriga aktörer

I takt med att kriminalpolitiken blivit en mer politisk fråga har organisationer i samhället också fått en betydelsefull roll som opinionsbildare. Detta är dock inte något nytt fenomen, redan vid införandet av 1974-års KvaL hade Riksförbundet för kriminalvårdens humanisering stort inflytande i debatten. De liberala debattörer som betonade intagnas rättigheter, av vilka KRUM utgjorde ett exempel, har dock efterhand kommit att ersättas i debatten av anhörig- och brottsofferorganisationer. Genom att synas och höras kan dessa intresseorganisationer påverka inriktningen av kriminalpolitiken och har i många reformer på senare år nått framgång.²⁰ Ett tydligt exempel är att organisationer som arbetar med våld mot kvinnor i nära relationer nått framgång då grov kvinnofridskränkning numer är ett särskilt brott i brottsbalken.²¹

Även media har ökat sitt inflytande på kriminalpolitiken. Pollack har i sin studie av medier och brott visat hur medias expansion de senaste 50 åren inneburit ökat genomslag i samhället. Hon påpekar att det moderna samhället i det närmaste är besatt av brott och att brott betraktas som spektakel.²² Alla som läser löpsedlarna på svenska kvällstidningar har lagt märke till den grova brottslighetens frekventa förekomst. Då media förmodligen är den mest betydelsefulla opinionsbildaren, både gentemot allmänheten och politikerna, får detta också inverkan på kriminalpolitiken och hur den uppfattas. Som Bondeson konstaterat har medierna idag med all sannolikhet större inflytande över kriminalpolitikens utformning än kriminologisk forskning.²³

3.2 Det legala regelverket

Sedan dess införande år 1974 är det *Lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt* som är den grundläggande lagstiftningen för verkställande av påföljd i anstalt. Den kompletteras av *Förordning (1974:248) om kriminalvård i anstalt* och *Lag (1974:202) om beräkning av strafftid m.m.* Annan lagstiftning av betydelse är *Förordningen (1998:642) om verkställande av frivårdspåföljder* och *Lag (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll*. Dessutom spelar reglerna i *Brottsbalk (1962:700)* in vad gäller t.ex. tidpunkten för frigivning och förverkande av tidigare lagd frigivning samt vid val av påföljd.

KvaL, kring vilken denna uppsats fokuseras, sätter upp ramen för hur den vardagliga situationen i svenska fängelser ser ut. I lagen stadgas att det är

---

²⁰ von Hofer, Hanns, *Brott och straff i Skandinavien. En överblick*, I: Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 2003, s. 188 f. (cit. von Hofer 2003a)

²¹ BrB, 4 kap. 4a §

²² Pollack, Ester, *En studie i medier och brott*, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation vid Stockholms universitet, Avhandling nr. 19, Stockholm 2001, s. 318 ff.

²³ Bondeson 1998, s. 113

Kriminalvården som är beslutsfattare för i stort sett alla ärenden gällande individer i anstalt, 70 § KvaL. Kriminalvårdens huvudsyfte framgår av KvaL 4 § 1 men., där det stadgas att ”kriminalvården i anstalt ska utformas så att den intagnes anpassning i samhället främjas och skadliga följder av frihetsberövandet motverkas.”²⁴ En intagen ska placeras under så öppna förhållanden som är möjligt med hänsyn till säkerhet och andra särskilda behov.²⁵ Här sätts tydligt en ribba, humaniteten och förbättringen av intagna är grundläggande förutsättningar i lagstiftningen. Av nästföljande meningar framgår även att åtgärder som förbereder den intagne för livet utanför anstalt så långt som möjligt ska sättas i centrum samt att frigivning ska förberedas i god tid.²⁶ Som ett huvudstadgande för en kriminalvårdslag är detta tilltalande; fängelsets skadeverkningar ska minimeras och återanpassning är centralt.

I KvaL stadgas också att respekt för den intagnes människovärde ska visas, vilket betonar betydelsen av humanitet. Samtidigt förväntas den intagne uppträda hänsynsfullt mot andra intagna och personal samt följa de regler som gäller i anstalten och de anställdas anvisningar.²⁷ Den intagne ska ges möjlighet till lämplig sysselsättning²⁸ men har samtidigt en skyldighet att delta i den sysselsättning han anvisas.²⁹

Som ovan illustreras och som vi kommer att få se längre fram i arbetet är kriminalvården, vilket blir tydligt i KvaL, ett ständigt avvägande mellan vad som är ”lämpligt”, ”ändamålsenligt” och ”möjligt” med tanke på säkerheten och den intagnes välbefinnande.

---

²⁴ KvaL, 4 § 1 men.

²⁵ KvaL, 7 § 2 st.

²⁶ KvaL, 4 § 2 men.

²⁷ KvaL, 9 §

²⁸ KvaL, 10 §

²⁹ KvaL, 11 §

4 Kriminalvårdslagens utveckling

4.1 Tidigare lagstiftning

Den grundläggande ideologin i svensk kriminalpolitik var från och med tidigt 1900-tal behandlingstanken. Denna bygger på att en påföljd utdöms efter den dömdes vårdbehov, vilket tydligt har sitt ursprung ur teorin om individualprevention. För varje person ska därmed den påföljd väljas som på bästa sätt förebygger framtida brott. Därmed var personen subjektet för straffet och målet med att straffa var att uppnå en framtida effekt genom minskad brottslighet. Staten var ansvarig för att åtgärda brottsproblemet genom att neutralisera, rehabilitera och avskräcka brottslingar.³⁰

Generaldirektören för dåvarande kriminalvårdsstyrelsen, Torsten Eriksson, uttalade så sent som 1967 att målet var att i form och ideologi jämställa kriminalvården med sjukvården.³¹

4.2 Kritiken mot behandlingstanken

I det sena 1960-talets Sverige stod politikerna inför en situation där fängelsebeläggningen hade fördubblats sedan andra världskriget och staten hade reagerat genom att bygga fler anstalter. Inriktningen mot arbetsträning och annan behandling hade visat sig ineffektiv för att uppnå färre återfall och minskad brottslighet vilken istället ökade i snabb takt. Kritiken mot behandlingstanken blev alltmer intensiv och två olika skolor av kritiker uppstod, den liberala och den nyklassicistiska. Vad som framförallt fördes fram i kritiken av behandlingstanken var att den resulterade i en social problematik. Detta berodde på att systemet fokuserade på individen som orsaken till brottsligheten. Detta byggde på idén om att något inom individen var determinerande för att denne skulle begå brott.³²

Istället presenterades idén om att en persons sociala situation är grundläggande för dennes sannolikhet att begå brott, alltså en strukturell teori om varför personer begår brott. Detta innebar att en strategi för att motverka brott måste minska de sociala skillnaderna i samhället. Behandlingstanken kritiserades även utifrån den vid tiden nyvunna insikten om att den cementerat sociala skillnader i samhället genom att vissa individer

---

³⁰ Andersson, Robert, *Kriminalpolitikens väsen*, Kriminologiska Institutionen vid Stockholms universitet, Avhandlingsserie nr. 10, Stockholm 2002, s. 23

³¹ Eriksson, Torsten, *Kriminalvård – Idéer och experiment*, P.A. Nordstedt & Söners förlag, Stockholm 1967, s. 358

³² Andersson, s. 59 f.

med sociala problem prognostiserats som farliga och därmed ansetts behöva vara föremål för långvariga behandlingar.³³

I det politiskt radikala klimat som rådde bildades KRUM som var en del av den liberala skolan. KRUM riktade kritik mot att den vård som bedrevs på anstalterna inte var verklig vård. KRUM:s mål var att avskaffa fängelserna. Samtidigt ansåg sig KRUM även kunna verka för en reform som innebar att fängelserna fanns kvar så länge den innebar mindre ingripande effekter för de intagna. Detta innebar krav på ökad öppenhet och avskaffande av isoleringsstraffet.³⁴ Förbundets arbete fick starkt gensvar. Flera riksdagspartier kom med förslag på en humanare kriminalvård och den liberala skolan kom att dominera i reformarbetet vid KvaL:s införande.

4.3 1970-tal – en liberal kriminalpolitik

Kriminalvårdsberedningen tillsattes 1971. Dess direktiv gick mestadels ut på att samordna förslag från olika utredningar inom kriminalvårdens område. Kriminalvårdsberedningens förslag till ny lag presenterades i SOU 1972:64. I sitt betänkande betonade beredningen att fängelset inte förbättrar den intagne.³⁵ Detta kom också till uttryck i den nya kriminalvårdslagens portalparagraf.³⁶

Kriminalvårdsberedningens betänkande innehöll ett antal förslag som till sin innebörd kan klassificeras som steg mot en liberalare kriminalvård. Vikten av användning av frivård framför vård i anstalt betonades. Vidare ansågs små anstalter med låg slutenhetsgrad som mer lämpliga än de större och mer slutna riksanstalter som tidigare varit uppe till förslag.³⁷ Ökad öppenhet föreslogs och innebar såväl begränsning i brevcensuren, ökade möjligheter till permission, ökade besöksmöjligheter som införande av telefonautomater i anstalterna.³⁸ Normaliseringsprincipen, att de intagna till så stor del som möjligt ska få tillgång till samhällets ordinarie serviceinrättningar, framhölls.³⁹ Brister i sjuk- och hälsovård på anstalterna pekades ut.⁴⁰ Inskränkningar av möjligheten till användning av isoleringsstraffet föreslogs.⁴¹ Även betydelsen av kommunikation mellan anstaltspersonalen och de intagna betonades, vilket även fick genomslag i den nya kriminalvårdslagen.⁴²

---

³³ Andersson, s. 59 ff.

³⁴ Amilon, Clas och Edstedt, Eva, *Kriminalvård – Insikter och utblickar*, Nordstedts Juridik, Stockholm 1998, s. 21 ff.

³⁵ SOU 1972:64, s. 118

³⁶ KvaL, 4 §

³⁷ SOU 1972:64, s. 128 f.

³⁸ SOU 1972:64, s. 207 ff.

³⁹ SOU 1972:64, s. 120

⁴⁰ SOU 1972:64, s. 194

⁴¹ SOU 1972:64, s. 218 f.

⁴² KvaL, 35 §

Även om kritik mot behandlingstanken låg till grund för reformen vid införandet av 1974-års KvaL är det tydligt att individualpreventiva tankar dominerade dess utformning. Den liberala skolans tankar med fokus på återanpassning, inte straff eller avskräckning av brottslingar syntes i resultatet genom att fängelse inte skulle användas annat än om det är absolut nödvändigt. Istället skulle ”riktig” vård erbjudas genom frivården. Individer som vistades i anstalt skulle i största möjliga utsträckning få tillgång till samma samhällsresurser som andra medborgare. Reformen byggde på de slutsatser som dragits av forskare om fängelsers negativa effekter på de intagna.

Bondesons samtida avhandling visar på de skadliga effekter kriminalvård i anstalt hade. Hon konstaterade att den institutionella behandlingen i såväl fängelser, ungdomsvårdskolor som ungdomsfängelser misslyckades med att uppfylla sin behandlande funktion och därutöver också motverkade rehabilitering. Enligt hennes slutsatser, som omfattade alla typer av kriminalvårdsinstitutioner, ledde anstaltvistelser till effekter som kriminalisering, drogmissbruk, institutionalisering, utanförskap och stigmatisering för de intagna vilket gjorde deras återanpassning till samhället svårare.⁴³

Liberaliseringen av svensk kriminalvård fortsatte in på 1980-talet genom avskaffande av de icke tidsbestämda straffen ungdomsfängelse 1980 och internering 1981. 1983 infördes obligatorisk halvtidsfrigivning för intagna med strafftider mellan fyra månader och två år i 26 kap. BrB. Detta motiverades av såväl kostnadsskäl som humanitära skäl. Dessutom ansågs reformen minska skadeverkningarna av fängelsevistelsen samt bidra till rättvisa genom proportionalitet och likabehandling då halvtidsfrigivningen gjordes obligatorisk.⁴⁴

4.4 1980-tal och framåt – en gradvis hårdnande kriminalpolitik

Liberliseringen av kriminalvården var dock inte politiskt oomstridd. Mer restriktiva reformer infördes från och med slutet av 1970-talet. Kroppsvisitation och kroppsbesiktning reglerades i lag.⁴⁵ Urinprov infördes vid misstanke om narkotikapåverkan.⁴⁶ Möjligheten till korttidspermission ökades vid lokala anstalter och öppna anstalter men möjligheterna till att begränsa permission utökades samtidigt vid påtaglig risk för fortsatt brottslighet.⁴⁷

---

⁴³ Bondeson, Ulla V., *Fånge i fångsamhället – Socialisationsprocesser vid ungdomsvårdskola, ungdomsfängelse och internering*, P.A. Nordstedt & Söners förlag, Malmö 1974, s. 560

⁴⁴ Prop. 1982/83:85, s. 32 ff.

⁴⁵ Prop. 1978/79:62, s. 27 f.

⁴⁶ Prop. 1978/79:62, s. 33

⁴⁷ Prop. 1978/79:62, s. 18 ff.

Den förändrade inriktningen berodde till stor del på ett ökat inflytande av nyklassicistiska tankar. Detta byggde på idén om att den liberala kriminalpolitik som 1974-års reform inneburit inte i tillräcklig grad straffade brottslingar och till alltför hög grad såg dem som samhällets förlorare istället för rationella individer. Som forskning av Bondeson visat var kriminalvårdens status efter 1974-års reform sådan att problemen var desamma som innan, trots de förbättringar i anstaltsvistelsen som gjorts för de intagna.⁴⁸

Den nya kriminalpolitiken byggde till stor del på en vilja att till större del använda allmänprevention som syfte med straff. I debatten uttalades att begrepp som proportionalitet och rättvisa skulle få större inflytande då behandlingstanken inneburit alltför olika påföljder för samma brott. Samtidigt ansågs det vara av stor betydelse för möjligheten att minska brottsligheten att den som begår ett brott också kan förvänta sig en påföljd för detta, i enlighet med den allmänpreventionistiska teorin. Dessa idéer fick sitt genomslag i BRÅ:s rapport *Nytt Straffsystem: idéer och förslag*, som publicerades 1977.⁴⁹

I nästa reform infördes regler om att fara för att någon kunde störa ordningen på grund av bruk eller hantering av narkotika kunde beaktas vid val mellan öppen och slutan stalt. Dessutom utvidgades reglerna om särbehandling av dem som dömts för grovt narkotikabrott och andra återfallsbenägna intagna i slutan stalt.⁵⁰ Situationen för långtidsdömda blev hårdare i nästa reform då permissionsbestämmelserna skärptes med konsekvensen att vissa intagna endast skulle få bevakade permissioner. Dessutom flyttades beslut om permission till Kriminalvårdsstyrelsen och i vissa fall regeringen.⁵¹ Den senare reformen ska ses i ljuset av att den spiondömda Stig Bergling under uppmärksammade former avvikit från en permission från Norrköpingsanstalten 1987, vilket kom att betraktas som en stor skandal.⁵²

1989 infördes straffvärdesprincipen som den vägledande faktorn för påföljdsval i BrB och denna princip ersatte därmed den gamla där möjliggörande av den dömdes återanpassning i samhället stod i centrum för bedömningen. Detta innebar att domstolarna vid val av påföljd och straffmätning skulle se till brottets värde och inte individens behov. På detta vis togs den individuella fokus som tidigare varit vägledande bort och ersattes av ett system där proportionalitet och rättvisa är centrala faktorer. Vård och rehabilitering, vilka grundas i den individualpreventiva teorin, kvarstod som betydelsefulla komponenter men var inte längre grunden för

---

⁴⁸ Bondeson, Ulla V., *Prisoners in prison societies*, Transaction Publishers, New Brunswick (USA) 1989, s. 295 ff.

⁴⁹ BRÅ, Rapport 1977:7, *Nytt straffsystem: idéer och förslag*. [Arbetsgruppen rörande kriminalpolitik], Liber Förlag, Stockholm 1977

⁵⁰ Prop. 1983/84:148, s. 10 ff.

⁵¹ Prop. 1987/88:130, s. 17 ff.

⁵² Amilon och Edstedt, s. 123

kriminalvården. Reformen innebar även att medborgare skulle straffas till den grad deras gärning gjort dem förtjänta av, vilket innebar att vedergällning enligt den absoluta straffteorin också fick visst inflytande. Införandet av straffvärdesprincipen avsågs dock inte ligga till grund för att påverka längden av straff eller graden av restriktivitet i fängelser.⁵³ Samtidigt har Bondeson uttryckt att filosofin att brott ska bestraffas med ett straff som är proportionellt till brottets allvarlighet innebär en psykologisk och politisk risk för en ökning och förstärkning av straffandet.⁵⁴

Möjligheten till kontroll vid anstalter utvidgades i nästa reform genom att besökare som misstänktes för brott kunde kontrolleras och att kroppsvisitation blev standard på slutna anstalter vid obehövade besök eller vistelse utanför anstalt, samt att en ökad granskning av försändelser infördes. De nya regler som infördes innebar även att bruk av narkotika kunde vara grund för placering på slutna anstalt samt att urinprov kunde tas inte bara vid misstanke om bruk av narkotika, utan även vid misstanke om bruk av dopningsmedel.⁵⁵ Även reglerna om halvtidsfrigivning skärptes då riksdagen beslutade om en återgång till tvåtredjedelsfrigivning med undantag för vissa långtidsdömda. Denna åtgärd ansågs kunna minska brottsligheten och stärka det allmänna rättsmedvetandet genom en ökning av allmän avskräckning, individuell avskräckning och inkapacitering.⁵⁶ Därmed användes straffvärdesprincipens allmänpreventiva tänkande som grund för en mer repressiv kriminalpolitik endast ett fåtal år efter att det motsatta uttalats i förarbetena till dess införande.⁵⁷

Detta sätt att använda straffvärdet som grund för en mer restriktiv kriminalpolitik användes också i SOU 1993:76, en utredning som avsågs ligga till grund för en ny kriminalvårdslag. Kommittén föreslog skärpningar av reglerna om möjlighet till permissioner,⁵⁸ besök,⁵⁹ en utvidgning av brevcensuren⁶⁰ och en inskränkning av rätten till innehav av personlig egendom.⁶¹ Dessutom ville kommittén införa ett målsättningsstadgande i kriminalvårdslagen där straffvärdesprincipen beaktades i verkställigheten.⁶² Förslaget till ny kriminalvårdslag infördes dock aldrig, till stor del på grund av regeringsskiftet 1994.

Undantaget för långtidsdömda när det gällde tidpunkt för frigivning avskaffades i nästa lagändring då det ansågs att de också skulle omfattas av tvåtredjedelsfrigivning. Som skäl angavs att skillnaden mellan utdömd och avtjänad strafftid blivit för stor, att samma princip borde gälla för alla intagna, en ökad förutsebarhet, samt att tvåtredjedelsfrigivning har bred

---

⁵³ Prop. 1987/88:120, s. 31

⁵⁴ Bondeson 1989, s. 300 f.

⁵⁵ Prop. 1994/95:124, s. 33 ff.

⁵⁶ Prop. 1992/93:4, s. 19 ff.

⁵⁷ Tham 1995, s. 102

⁵⁸ SOU 1993:76, s. 264 ff.

⁵⁹ SOU 1993:76, s. 238 ff.

⁶⁰ SOU 1993:76, s. 231

⁶¹ SOU 1993:76, s. 340 f.

⁶² SOU 1993:76, s. 125 ff.

internationell tillämplighet. Samtidigt ökades också möjligheten till att förklara villkorligt medgiven frihet förverkad.⁶³

Parallellt så pågick arbetet med att förbättra systemet för dem med korta fängelsestraff och utslussningsåtgärder för de som vistats i anstalt. Behovet av konkreta utslussningsåtgärder fördes in i KvaL:s 33 § då dessa ansågs särskilt betydelsefulla för intagnas återanpassning.⁶⁴ Försök med elektronisk fotboja påbörjades och utvidgades efterhand för att 1999 göras permanent.⁶⁵ Dessutom infördes intensivövervakning med elektronisk fotboja som en utslussningsåtgärd.⁶⁶ Samtidigt utvidgades även systemet med samhällstjänst i syfte att ersätta korta straff.⁶⁷

---

⁶³ Prop. 1997/98:96, s. 121 ff.

⁶⁴ Prop. 2000/01:76, s. 16 f.

⁶⁵ Prop. 1997/98:96, s. 107 ff.

⁶⁶ Prop. 2000/01:76, s. 18 f.

⁶⁷ Prop. 1997/98:96, s. 83 ff.

5 Situationen i början av 2000-talet

5.1 Kriminalvårdslagens förändring

Efter att ha studerat KvaL:s historia under lagens första 30 år är det enkelt att konstatera en sak; den liberala stämning som rådde i Sverige under det tidiga 1970-talet är försvunnen och har ersatts av en mer restriktiv kriminalpolitik. Den förändring som skett skulle kunna sammanfattas som från behandling till säkerhet.

Vid KvaL:s införande 1974, då den liberala skolan av behandlingskritiker med KRUM i spetsen hade stort inflytande, sågs fängelser inte som det bästa möjliga forumet för kriminalvårdens huvudsyfte, återanpassning. För att kunna uppnå bättre resultat skulle behandlingen därför ske under så fria former som möjligt, även om säkerhetsaspekter också beaktades. Detta hade effekter även på dem som sattes i fängelse, då förhållandena under verkställigheten var relativt öppna.

Den förändring KvaL därefter genomgått bygger till stor del på ett ökat säkerhetstänkande. Detta innefattar både säkerhet i samhället, genom att brottslingar hålls instängda och avskräcks från att begå brott och säkerhetstänkande i fängelserna. Detta har sin grund i den nyklassicistiska skolans ökade inflytande, där allmänprevention och även vedergällning fått inflytande på kriminalpolitiken. Trots att straffvärdesprincipens införande i BrB inte var avsett att tjäna som skäl för en skärpning av kriminalpolitiken har så blivit fallet. Samtidigt har frihetsåtgärder fått ökat utrymme med inriktning på vissa intagna. Detta har inneburit att intagna med korta straff eller med kort tid kvar att avtjäna i anstalt har fått ökade möjligheter att vistas under förhållandevis fria förhållanden.

Fokus för kriminalvårdens arbete har hamnat på att identifiera farliga intagna som utgör hot. I denna utveckling har narkotikan haft en avgörande betydelse. Vid ett flertal tillfällen har problemen med narkotika i anstalterna använts som skäl för att införa mer restriktiva regler för intagna som klassas som problem, vilket också påverkat situationen för långtidsdömda och andra som ses som säkerhetsrisker. I takt med att denna grupp ökat har utvecklingen gått mot vad von Hofer betecknat som fängelsets återuppväckande, med ett ökat antal intagna och allt längre strafftider.⁶⁸

---

⁶⁸ von Hofer, Hanns, *Prison populations as political constructs: the case of Finland, Holland and Sweden*, I: Journal of Scandinavian studies in criminology and crime prevention, Vol. 4, No. 1 2003, s. 29 f. (cit. von Hofer 2003b)

Förändringen av lagens tema från behandling till säkerhet är ett resultat av en förändrad kriminalpolitik. Målen med kriminalpolitiken är desamma 1974 och i början av 2000-talet men metoden för att uppnå dem har förändrats. Frågan är vilka effekter detta har fått?

5.2 Forskningsläget

Den forskning som bedrivits om svensk kriminalvårds och kriminalpolitikens effekter kan ligga till grund för en bedömning av framgången från 1974 till början av 2000-talet med hjälp av resultaten i olika typer av undersökningar. Såväl BRÅ som kriminologer har under denna period undersökt effekterna av och framgången för svensk kriminalpolitik.

Antalet polisanmälda brott har sedan mitten av 1990-talet legat på en relativt konstant nivå med endast marginella ökningar. Denna nivå får dock betraktas som hög då antalet ökat mycket kraftigt från år 1965 till 1990-talets början.⁶⁹ Denna faktor i sig säger dock inte särskilt mycket då resultatet beror på faktorer som statistikrutiner, avkriminalisering och nykriminalisering och därmed inte nödvändigtvis visar på ett förändrat beteende hos medborgarna.

Samtidigt har fängelsepopulationen hållit sig på en relativt konstant nivå. Under de senaste åren har en ökning av populationen dock kunnat iakttas. En fortsatt ökning kommer att innebära att Sverige inom de närmaste åren får den högsta fängelsepopulationen på 100 år.⁷⁰ Antalet långtidsdömda har ökat kraftigt och gruppen livstidsdömda har ökat från 77 stycken 1997 ökat till 142 stycken 2005.⁷¹ Återfallsstatistiken visar på fortsatt höga nivåer, särskilt för de som verkställt sin påföljd i anstalt.⁷² Detta tyder på att den politik som bedrivits inte varit lyckosam i sin målsättning att minska antalet återfall.

Gällande förhållandena i anstalt kan en positiv trend skönjas. Antalet rymningar från anstalt har minskat från 547 personer 1992 till 179 personer år 2002.⁷³ År 2004, vilket blev ett år där rymningar från svenska kriminalvårdsanstalter kom att uppmärksammas, (se mer under 5.3) var antalet åter något högre, 269 personer.⁷⁴ Statskontoret har i en granskning av kriminalvården konstaterat att nivån av våld och hot i anstalterna är oroväckande hög.⁷⁵ Detta bekräftas av den bild kriminalvårdens personal målat upp, med vad de upplever som en stor hotbild från intagna samtidigt

---

⁶⁹ BRÅ, Rapport 2004:3, *Brottsutvecklingen i Sverige 2001-2003*, Edita Norstedts, Stockholm 2004, s. 13 f.

⁷⁰ Tham 2003, s. 206

⁷¹ Kriminalvården, *Statistik över livstidsdömda*

⁷² Krantz, Lars och Lindsten, Karin, *Kriminalvårdens redovisning om återfall*, Kriminalvården, Reprocentralen, Norrköping 2008, s. 19 ff.

⁷³ SOU 2005:6, s. 53

⁷⁴ Kriminalvården, *Statistik Rymningar*

⁷⁵ Statskontoret, rapport 2003:20, *Effektivitetsgranskning av kriminalvården*, s. 79

som faktiskt våldsutövande av intagna mot personal rapporteras vara sällsynt.⁷⁶

Vad gäller de intagnas sociala förhållanden ter det sig klart att de även fortsättningsvis kommer från en socialt utsatt grupp av befolkningen där en stor andel har försörjt sig genom arbetslöshetsersättning eller på socialbidrag under tiden innan de döms. Denna tendens verkar snarast ha förstärkts än förminskats sedan KvaL:s införande.⁷⁷

Sammantaget kan det sägas att det fanns en brist i visad framgång av de reformer av kriminalvården som hittills hade genomförts. Varken antalet brott eller återfallsnivån hade synligt förbättrats. Dessa problem vore kanske av relativt lite allmänintresse om det inte vore för ett antal händelser som skapade högljudda krav på reform från samhället.

5.3 Lex Tony Olsson⁷⁸

I läget i slutet av 1990-talet, med en kriminalpolitik utan bevisad effektivitet, med ett nyligen genomfört avskaffande av halvtidsfrigivningen som ökat antalet intagna och därigenom kostnaderna för kriminalvården, samt ett förslag till en ny, mer restriktiv kriminalvårdslag 1993 som inte blivit verklighet kom en händelse år 1999 att få stor betydelse för kommande reformer. Händelsen är Malexandermorden där två polismän sköts ihjäl av tre bankrånare, däribland Tony Olsson.⁷⁹ Tony Olsson var vid tillfället på permission från Österåkeranstalten för att delta i en teateruppsättning. I det stora genomslag Malexandermorden fick i media var en särskilt beklämmande omständighet att kriminalvården låtit en av mördarna vara på permission som han utan större problem avvek ifrån.

Samme Tony Olsson som deltog i Malexanderdådet kom även fem år senare att få allmänhetens blickar emot sig och ge kriminalvårdens kritiker vatten på kvarnen då han deltog i en av de rymningar från kriminalvårdsanstalter som skakade Sverige under 2004. Dessa uppmärksammades av en omfattande mediebevakning och ledde sedermera till tillsättandet av en kommitté vilken författade rymningsutredningen, *Säkert Inlåst?*, SOU 2005:6.⁸⁰ Denna händelse och övriga rymningar under 2004 väckte frågan om hur det egentligen stod till med säkerheten på svenska kriminalvårdsanstalter och ledde till att såväl den borgerliga oppositionen

---

⁷⁶ Nylander, Per-Åke, *Kriminalvårdens vardagsarbete - Handlingar, emotioner och föreställningar*, Kriminalvården, Reprocentralen, Norrköping 2006, s. 60

⁷⁷ Nilsson, Anders, *Fånge i marginalen - uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar*, Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet, Avhandlingsserie nr. 8, Stockholm 2002, s. 164 f.

⁷⁸ Tony Olsson har sedermera bytt namn men kommer här att kallas Tony Olsson då det under detta namn han är bekant för den svenska allmänheten.

⁷⁹ Malexandermorden, Göta Hovrätt, dom 2000-06-07, Mål nr B 158-00, B 180-00

⁸⁰ För redogörelse för rymningarna se SOU 2005:6, s. 71 ff.

som allmänheten förklarade sitt missnöje med kriminalvårdens säkerhetsarbete.⁸¹

Som Pollack har visat har mediernas intresse för kriminalfall ökat och förändrats kraftigt mellan 1950 och 1990. Intresset är numer dels mer intensivt, dels mer fokuserat kring grov brottslighet som underhållning.⁸² Denna bevakning har självklart också inflytande på utformningen av kriminalpolitiken då politiker är känsliga för allmänhetens opinionsyttringar. Detta hade tidigare syns bland annat i reformen där permissioner för långtidsdömda begränsades efter Stig Berglings rymning från Norrköpingsanstalten 1987. Medias skildring av Tony Olsson var till stor del fokuserad på en farlig kriminell person med ett från det normala avvikande liv, med beskrivningar som "nazist", "psykopat" och "grovt kriminell".⁸³

Som chefen för kriminalvårdsstyrelsen Bertel Österdahl har konstaterat är det ofta individuella händelser som leder till förändringar i kriminalvården.⁸⁴ I direktiven till Kriminalvårdskommitténs utredning SOU 2005:54, i direktiven till Rymningsutredningen SOU 2005:6, samt i båda utredningarnas förslag fanns Tony Olssons brott och beteende som en faktor som inverkade på arbetet då han blev en symbol för samhällets besvikelse på kriminalvården. Den restriktivisering som därefter följde kan därmed benämnas lex Tony Olsson. Denna individ var bara en av många som uppfyllde kriterierna som en farlig intagen som hotar samhället och därmed gör att behov finns för en ny kriminalvård.

Resultatet blev krav på en kriminalvård som bygger på hårdare tag mot dem som inte visar att de förbättras i anstalt utan fortsätter att utgöra farliga hot. Genom uppmärksamhet i medierna kom dessa krav också upp på den politiska agendan till politikerna som på något sätt måste agera.

---

⁸¹ Aftonbladet, *Bodström måste gå*, 2004-07-29

⁸² Pollack, s. 318

⁸³ Se t.ex. Aftonbladet, *Breven gjorde Tony Olsson till nazist*, 1999-11-14; Expressen, *Tony Olsson sköt sig fri från fängelset*, 2004-07-28; Norrköpings Tidning, *Tony Olsson är kapabel att skjuta*, 2004-07-30

⁸⁴ Österdahl, Bertel, *Kriminalvården måste få vara djärvare*, I: Apropå, nr. 2/1999, s. 3

6 SOU 2005:54 – Framtidens kriminalvård?

6.1 Grundtanken bakom reformen

I direktiven till en ny kriminalvårdslag, Dir. 2002:90, pekas sätt att förebygga återfall i brott utan att eftersätta samhällsskyddet och säkerheten ut som särskilt viktigt i kommitténs arbete.⁸⁵ Regeringen uttalar i direktiven att brottsligheten har ökat i Sverige sedan 1950-talet men att polisiära insatser och strängare straff bara i begränsad omfattning kan påverka ökningen då den är sammankopplad med samhällsutvecklingen i stort.⁸⁶ Det konstateras vidare att ett begränsat antal återfallsförbrytare står för en relativt stor del av den totala brottsligheten vilket gör att det är av stor betydelse att återfall kan förebyggas på verkställighetsstadiet.⁸⁷

Behovet av en ny kriminalvårdslag har enligt direktiven tre huvudskäl, ett nytt klientel, nya förutsättningar, samt ett moderniseringsbehov av KvaL. Det förändrade klientelet utgörs av ett ökat antal intagna med långa straff, en ökad andel narkotikamissbrukare, en ökad andel med psykiska problem samt närvaron av kriminella gäng och organiserad brottslighet i anstalterna.⁸⁸ De ändrade förutsättningarna består framförallt av en sämre ekonomisk situation för kriminalvården vilken ökar kraven på kostnadseffektivitet och resultatriktning av arbetet.⁸⁹ Behovet av modernisering bottnar i att lagstiftningen på området är från 1970-talet och har ändrats ett flertal gånger sedan dess samtidigt som de angränsande regelverken på området har förändrats under tiden.⁹⁰

Möjligheten till att ta mer individuell hänsyn betonas som en betydelsefull förändring. För det återfallsförebyggande arbetet pekas den individuella motivationen ut som en faktor som ska användas mer i anstalterna genom incitament. För att motverka återfall utpekas även bemötandet av det nya klientelet som centralt. Att brott begås under verkställighet samt att ordningsstörningar förekommer i anstalt ska enligt direktiven ses som oacceptabelt.⁹¹

Direktiven illustrerar vad som anses vara ett problem. En bild målas upp av intagna som alltmer innebär besvär i anstalterna och inte längre kan kontrolleras. De intagna ses som både omotiverade och farliga och möjligheter till att bemöta klientelet saknas. Därmed eftersöks en reform där

---

⁸⁵ Dir. 2002:90, s. 1

⁸⁶ Dir. 2002:90, s. 3

⁸⁷ Dir. 2002:90, s. 4

⁸⁸ Dir. 2002:90, s. 4

⁸⁹ Dir. 2002:90, s. 5

⁹⁰ Dir. 2002:90, s. 5

⁹¹ Dir. 2002:90, s. 6 ff.

möjligheten till kontroll och säkerhet av de omotiverade förstärks och belöningar för att öka stimulansen hos de motiverade möjliggörs.

6.2 Förslagen i SOU 2005:54

6.2.1 Verkställighetsplanering

De förslag som kommittén lägger fram i SOU 2005:54 bygger till stor del på att verkställighetsplaner införs för alla som döms till påföljd inom kriminalvården, ett institut som är menat som en sammanförande av tidigare planer, exempelvis behandlingsplaner⁹² för intagna i anstalt och plan för övervakningen⁹³ vid skyddstillsyn. Att verkställighetsplaner ska upprättas bör enligt kommittén lagstadgas. Planen är till för att kartlägga den dömdes risk, behov och annat av betydelse för verkställigheten. Planen ska i en första del klargöra vem den intagne är och vem som är ansvarig för dess upprättande. Den andra delen ska innehålla en risk-och behovsanalys där både positiva och negativa faktorer för skötsamhet under tiden i anstalt och återfall ska tas upp, liksom vad som behöver förbättras och den intagnes motivation till detta. Den tredje och sista delen, vilken är den enda som den intagne får ta del av, innehåller den konkreta planen där insatserna och resurser tas upp och mål klargörs, liksom vem som är ansvarig för insatser och när omprovning ska ske. Dessutom tas den intagnes egen kommentar upp.⁹⁴

Med hjälp av verkställighetsplanen är det meningen att kommunikation mellan olika delar av kriminalvården ska förenklas. Det är även tänkt att öka möjligheterna till en individuellt utformad verkställighet med konstruktivt innehåll. Detta genom att hela verkställighetstiden läggs upp med mål och delmål samt att tidpunkter för möjliga förbättringar i anstaltsvistelsen för den intagne klargörs för denne redan från början. Även om den intagne får ge sina synpunkter på planen har han ingen rätt att bestämma över dess innehåll, utan är istället skyldig att följa den utformning den ges. Planerna ska utformas av kunniga tjänstemän. För att samkoordinera med övriga förslag förslås även att den intagnes placering samt nivå i förmånssystemet (mer under 6.2.3) ska framgå av planen. Placeringen ska grundas på en helhetsbild av den intagnes situation, där ordnings- och säkerhetskänslighet dock ges företräde framför den intagnes sysselsättnings- och behandlingsbehov samt dennes behov av närhet till sin familj. Kommittén framhåller att intagna även fortsättningsvis ska placeras under så fria förhållanden som möjligt med hänsyn till ordning och säkerhet, vilket betyder att anstalter med låg säkerhetsgrad ska vara huvudregeln för placering (kommittén föreslår dock att terminologin öppen och slutna anstalt avskaffas).⁹⁵

---

⁹² KvaF, 6-7 §§

⁹³ Frivårdsförordningen, 5 kap. 3-4 §§

⁹⁴ SOU 2005:54, s. 277

⁹⁵ SOU 2005:54, s. 324 ff.

6.2.2 Intagnas skyldigheter

Som tidigare konstaterats kommer intagna enligt förslaget som lagts fram i SOU 2005:54 att vara skyldiga att följa sin verkställighetsplan. Detta innebär enligt kommittén att kraven på den intagne kan anpassas till dennes förutsättningar.⁹⁶ Den intagne blir skyldig att delta i av kriminalvården anvisad aktivitet. Detta samspelar som vi ska få se längre fram även med förmånssystemets indelning där tanken är att ju högre upp på förmånsskalan en intagen befinner sig, desto högre krav ska ställas på denne. Samtidigt vill kommittén avskaffa den i KvaL lagstadgade sysselsättningsplikten för att istället för tvång att delta i anvisad sysselsättning, göra deltagande i detta till en förutsättning för avancemang på förmånsskalan.⁹⁷ Förutom att gå miste om uppflyttning i förmånsskalan ska arbetsvägrande även förlora sin dag ersättning.⁹⁸

6.2.3 Förmånssystemet

För att individualisera verkställigheten och råda bot på problem med bristande incitament för skötsamhet vid verkställighet av kriminalvårdspåföljd föreslår kommittén att ett förmånssystem införs. Detta innebär kort sagt att skötsamhet innebär fler förmåner och misskötsamhet leder till förlust av förmåner. Som grund för behovet av ett förmånssystem pekas bland annat på att den enda påföljden vid misskötsamhet i anstalt är disciplinär bestraffning. Behovet motiveras även med ett antal andra faktorer som går att spåra till direktiven för kommitténs arbete; det förändrade klientelet (narkotikamissbrukare, psykiskt sjuka, långtidsdömda och organiserad brottslighet/gäng) och ett hårdnande samhällsklimat.⁹⁹ Dessutom framförs att fånghierarkin och det inofficiella regelverket mellan intagna är ett stort problem, vilket också utpekats som något som måste åtgärdas av HomO i ett beslut från 2005.¹⁰⁰ Denna fångkultur pekas ut som ett hot mot det återfallsförebyggande arbetet.

Kommittén konstaterar att deltagande i en meningsfull verksamhet är den viktigaste faktorn för att undvika ordningsstörningar men konstaterar sedan att ordning i anstalterna idag tillhör undantagen.¹⁰¹ Istället påpekas att ett införande av ett system där det finns faktiska förutsättningar för den som vill förändras i positiv riktning att göra det kan förbättra skötsamheten. Det framförs även att många intagna lever i en utsatt social situation och att det återfallsförebyggande arbetet är beroende av lämplig behandling eller utbildning under verkställighetstiden. Det poängteras dock att ett effektivt

---

⁹⁶ SOU 2005:54, s. 333

⁹⁷ SOU 2005:54, s. 392

⁹⁸ SOU 2005:54, s. 399 f.

⁹⁹ SOU 2005:54, s. 339

¹⁰⁰ HomOs beslut 9/5 2005, dnr 342/04

¹⁰¹ SOU 2005:54, s. 340

återfallsförebyggande arbete förutsätter en miljö fri från droger och kriminella värderingar. Därför ska de intagna som är motiverade skiljas från dem som inte är det.¹⁰² Systemet förväntas ha positiv inverkan på ordnings- och säkerhetsförhållandena i anstalterna och dessutom särskilt gynna de som befinner sig långt ner på fånghierarkin, då de får större utrymme att agera som de vill utan repressalier.¹⁰³

Det föreslagna systemet innebär en förändring genom att skötsamhet sätts i centrum. Tidigare lagstiftning byggde på förmåner som var lika tillgängliga för alla där misskötsamhet straffades med disciplinära åtgärder. I det nya systemet blir förmåner istället något som skall förtjänas genom skötsamhet, samtidigt som misskötsamhet innebär en förlust av förmåner och att den intagne fortfarande kan bli föremål för disciplinära åtgärder.

Förmånssystemet föreslås byggas upp i fyra nivåer. Det påpekas att det är frihetsberövandet som är straffet och att även förhållandena på den lägsta nivån, grundnivån, måste uppfylla mänskliga rättigheter. Systemet skall omfatta samtliga intagna i anstalt. Förflyttning mellan förmånsnivåer ska ske i samband med omprövning av verkställighetsplanen. Grundläggande för systemet är likabehandling, så att systemet framstår som rättvist. Detta skall säkerställas genom att tillgängliga förmåner och krav på respektive nivå klargörs för de intagna samt att alla intagna på samma nivå i princip har tillgång till samma förmåner. Dessutom ska endast intagna på samma nivå vistas på samma avdelning för att undvika handel med de saker som används som förmåner.¹⁰⁴

För att systemet ska bli effektivt ska det vara möjligt att vägra en intagen som inte uppfyller förutsättningarna för en högre nivå att flyttas upp. Det ska även vara så att misskötsamhet kan ligga till grund för nedflyttning i förmånssystemet. Detta ska alltid ske genom att en intagen flyttas ned till grundnivån. Det påpekas att förmånssystemet genom detta kan ha en disciplinär effekt men att det främst ska vara ett medel för samhällsanpassning. Det påpekas även att det krävs kompetent och professionell personal för att få systemet att fungera.¹⁰⁵

Förmånssystemet byggs upp kring ett skötsamhetskriterium som fokuserar på visad hänsyn gentemot personal och medintagna, inrättande efter ordningsregler, samt att den intagne följer verkställighetsplanen. Skötsamhetsbegreppet utformas på detta vis för att undvika att gynna manipulativt beteende på så sätt att intresse och deltagande i verkställighetsplanering och sysselsättning blir avgörande faktorer. Avgörande för bedömningen ska den intagnes vilja och förmåga att utifrån sina egna förutsättningar skapa förändring.¹⁰⁶ Misskötsamhetsbegreppet utformas som en helhetsbedömning av att en intagen inte uppfyller de krav

---

¹⁰² SOU 2005:54, s. 342

¹⁰³ SOU 2005:54, s. 347

¹⁰⁴ SOU 2005:54, s. 357

¹⁰⁵ SOU 2005:54, s. 341

¹⁰⁶ SOU 2005:54, s. 360

som ställs på den nivå denne befinner sig på i förmånssystemet. Beroende på graden av misskötsamhet kan detta innebära att varning utdelas eller att en intagen flyttas ned till grundnivån på förmånsskalan.¹⁰⁷

I förmånssystemet skulle bland annat enligt kommitténs förslag bostadsrummets kvalitet, tillgång till olika sysselsättnings- och fritidsaktiviteter, ersättningsnivå, tillgång till egna tillhörigheter och kläder, grad av självförvaltning, gemensamhet, besöksmöjligheter, kommunikation med omvärlden samt vistelse utanför anstalt och frigivningsförberedelser kunna ingå.¹⁰⁸ Vad gäller kommitténs val av förmåner står det klart att samtliga uppräknade kan placeras bland de saker som en intagen verkligen uppskattar i det dagliga livet, vilket också synes vara syftet.

Samtidigt som det föreslagna systemet skapar en mer individualiserad verkställighet flyttas också fler beslut ned i Kriminalvårdens besluthierarki. Genom att verkställighetsplanen ställs i centrum för anstaltstidens innehåll och utformning samt upp- och nedflyttning i förmånssystemet, kommer lokal kriminalvårdspersonal att få stort inflytande. En risk uppstår därmed att likabehandling och rättssäkerhet eftersätts. I SOU 2005:54 bemöts dessa farhågor med att det ska säkerställas att personalen är utbildad och att överklagande i de flesta fall ska vara möjligt.¹⁰⁹

Det av kommittén föreslagna förmånssystemet innebär en väsentlig skillnad mot tidigare reglering. Många av de saker som tagits för givet av intagna omvandlas till förmåner som ska förtjänas för att den intagne ska få ta del av dem. Detta innebär också en förskjutning från att skötsamhet med åtnjutande av dessa förmåner är huvudregel och tas ifrån den intagne vid misskötsamhet till att avsaknad av förmåner blir inledningsstadiet för alla och sedan kan byggas upp vid skötsamhet och tas ifrån den intagne vid misskötsamhet. På detta sätt uppnås en individualiserad kriminalvård som kan ta hänsyn till den intagnes förutsättningar och behov av stöd. Enligt kommitténs syn innebär systemet också att den som är motiverad och enligt kommittén ska vara föremål för de största återfallsförebyggande insatserna får faktiska förutsättningar för ett bättre liv i frihet. Samtidigt ska försök att påverka de omotiverade också göras.¹¹⁰

Ett intressant påpekande från kommittén är att det inte finns något empiriskt stöd för att ett förmånssystem minskar återfallen i brott. Enligt kommittén bör detta dock inte hindra ett införande av systemet då det behövs för att motverka intagnas upplevelse av otrygghet samt att de bara förvaras i anstalten, utan att verkställigheten har ett syfte.¹¹¹

---

¹⁰⁷ SOU 2005:54, s. 417

¹⁰⁸ SOU 2005:54, s. 637 ff.

¹⁰⁹ SOU 2005:54, s. 877 f.

¹¹⁰ SOU 2005:54, s. 341

¹¹¹ SOU 2005:54, s. 342

6.2.4 Egendom, kontroll och kontakt med omvärlden

Samtidigt som kommittén fokuserar på skötsamhet i förmånssystemet finns också ett antal förslag som innebär möjligheter till begränsning av öppenheten på anstalter. Detta hör samman med förmånssystemet i och med att tanken är att intagna som befinner sig på en högre förmånsnivå ska ha en relativt öppen vistelse samtidigt som de intagna som bedöms som högriskindivider och misskötsamma ska kunna kontrolleras mer.

SOU 2005:54 innehåller förslag på en begränsning av innehavet av personliga tillhörigheter till ett minimum, då kommittén anser att varje föremål är en potentiell säkerhetsrisk. Istället ska kriminalvården tillhandahålla ett utbud av tillhörigheter som varierar med förmånsnivån. Den egendom som ska få innehåsa ska bedömas med utgångspunkt i säkerhet, ordning, den intagnes behandling, samt vad som typiskt sett utgör en risk.¹¹²

Kommittén föreslår även ett utvidgande av möjligheterna till att avskilja intagna från gemensamhet trots att det påpekas att en sådan åtgärd kan ha skadliga konsekvenser. Det konstateras att antalet avskildhetsåtgärder har ökat kraftigt under senare år. Dessutom pekas det nya klientelet ut som en anledning till att utvidga avskildhetsmöjligheterna, för att kunna upprätthålla acceptabla förhållanden på anstalterna. Förmånssystemet ses som en möjlig positiv faktor för att minska antalet avskildhetsåtgärder, då detta antas innebära att många av de intagna som begär avskildhet av egen vilja inte behöver detta om systemet tillämpas.¹¹³ Kommittén vill även införa ökade möjligheter till tillfälliga avskiljanden för att upprätthålla säkerhet och ordning i anstalterna.¹¹⁴

Vidare föreslår kommittén utökade möjligheter till kontroll av både intagna, inpasserande och lokaler. På detta sätt avses att säkerhet och ordning enklare ska kunna upprätthållas. Sådana åtgärder ska vidtas med hänsyn till proportionalitetsprincipen.¹¹⁵ Säkerheten höjs för intagna som anses tillhöra gruppen högriskfångar genom att de ska placeras på anstalter med avdelningar som är särskilt säkra. Högriskfångar är intagna för vilka det ”föreligger en påtaglig risk för rymning eller fritagning eller påtaglig risk för att han eller hon fortsätter med brottslighet av allvarligt slag under verkställigheten.”¹¹⁶ Särskilt intagna med långa fängelsestraff sägs vara aktuella för de platser med hög säkerhet som kommittén vill införa men även andra som utför allvarliga ordnings- och säkerhetsstörande handlingar kan komma ifråga.¹¹⁷ Denna idé måste ses i sammanhang med den utredning som gjorts i SOU 2005:6 där högriskfångar diskuteras i analysen

---

¹¹² SOU 2005:54, s. 417 ff.

¹¹³ SOU 2005:54, s. 465 f.

¹¹⁴ SOU 2005:54, s. 470 f.

¹¹⁵ SOU 2005:54, s. 531 ff.

¹¹⁶ SOU 2005:54, s. 585

¹¹⁷ SOU 2005:54, s. 585 ff.

av rymningarna från svenska kriminalvårdsanstalter. I utredningen betonades att prioriteten av säkerhetsfrågor inom kriminalvården måste höjas.¹¹⁸ Högriskfångarna framhålls i den utredningen som ett stort problem i det framtida säkerhetsarbetet.¹¹⁹

6.2.5 Verkställighet utanför anstalt

Samtidigt som SOU 2005:54 till stora delar innebär att situationen för fångar som inte sköter sig eller anses tillhöra kategorin högriskfångar hårdnar, föreslås de som sköter sig få större möjligheter till verkställighet utanför anstalt. Kommittén konstaterar att det finns ett stort behov av denna typ av åtgärder. Framförallt framhålls de skadliga effekter ett långvarigt frihetsberövande kan ha genom förlorad kontakt med samhället. Dessutom pekar kommittén på den höga kostnaden för kriminalvård i anstalt.¹²⁰ Samtidigt så anser kommittén att verkställighet i frihet inte kan tillåtas urholka påföljden eller leda till att allmänhetens förtroende för kriminalvården skadas, samt att brottsoffrets intressen måste beaktas innan en sådan vistelse beviljas.¹²¹

Vad avser typerna av former för verkställighet i frihet förslår kommittén ett delvis förändrat system. Vad avser intensivövervakning med elektronisk fotboja, av kommittén benämnd korttidsboja, anser kommittén att detta även fortsättningsvis ska användas, då försöken varit relativt positiva och en sådan åtgärd innebär en ekonomisk besparing jämfört med vistelse i anstalt. En sådan vistelse är dock endast tillgänglig för en individ med högst sex månaders fängelsestraff som anses lämplig för den.¹²²

Vad avser utslussningsåtgärderna: permission, frigång, vårdvistelse, halvvägshus, intensivövervakning med elektronisk fotboja och villkorlig frigivning, har dessa till syfte att förbereda den dömda för ett liv i frihet. Genom att successivt öka utslussningsåtgärdernas tillämpning ju närmre frigivningen kommer är avsikten att minska återfallsrisken.¹²³ Gemensamt för samtliga utslussningsåtgärder, förutom villkorlig frigivning, är att de inte får beviljas om det finns påtaglig risk för att den intagne begår brott, undandrar sig straffets fullgörande eller missköter sig på annat sätt. Dessutom kopplas dessa åtgärder till verkställighetsplanen och förmånssystemet. Genom att en verkställighetsplan upprättas anser kommittén att en realistisk och välstrukturerad plan för den intagnes utslussning kan göras på ett tidigt stadium vilket kan motivera den intagne.¹²⁴

---

¹¹⁸ SOU 2005:6, s. 109 f.

¹¹⁹ SOU 2005:6, s. 139 f.

¹²⁰ SOU 2005:54, s. 738

¹²¹ SOU 2005:54, s. 739

¹²² SOU 2005:54, s. 743 f.

¹²³ SOU 2005:54, s. 750 f.

¹²⁴ SOU 2005:54, s. 754

Utslussningsåtgärdernas användning ska dessutom bero på vilken nivå i förmånssystemet denne befinner sig på. Den som befinner sig på den lägsta nivån, grundnivån, ska inte komma ifråga för denna typ av åtgärder. För den som befinner sig på en förhöjd nivå ska användningen av utslussningsåtgärderna istället utökas så att deras återanpassning till samhället underlättas.¹²⁵ Gällande villkorlig frigivning vill kommittén göra tvåtredjedelsfrigivningen, som infördes 1999, fakultativ istället för obligatorisk. Detta innebär att om det finns synnerliga skäl, vilka består av allvarlig misskötsamhet under verkställighetstiden, kan en intagen få avtjäna hela sitt straff. Denna förändring är dock endast avsedd att användas i undantagsfall.¹²⁶

På detta vis görs en tydlig uppdelning mellan skötsamma och misskötsamma intagna. Trots att kommittén påpekar hur betydelsefulla åtgärderna för verkställighet i frihet är för intagnas utveckling ska dessa vara förmåner som tjänas in. Vissa intagna får genom denna ordning betydligt bättre förutsättningar för återanpassning, samtidigt som de som befinner sig på en låg nivå på förmånssystemet diskvalificeras från deltagande. Även avseende den villkorliga frigivningen ges större möjligheter att beakta skötsamhet och misskötsamhet genom kommitténs förslag på en fakultativ ordning.

6.3 Regeringens behandling av förslagen

Regeringen har efter publikationen av SOU 2005:54 valt att gå vidare med en del av de förslag som där framlades genom Prop. 2005/06:123 och Prop. 2006/07:127. Prop. 2005/06:123 behandlar de förstärkta möjligheterna till frigivningsförberedelser. Genom denna proposition som sedermera ledde till ändring i KvaL genom SFS 2006:432,¹²⁷ infördes utökade möjligheter till frigivningsförberedelser genom bland annat utökad frigång och halvvägshus som nya utslussningsmetoder.¹²⁸ Samtidigt konstaterade regeringen att delar av kommitténs förslag behöver vidare utredning innan de kan bli föremål för lagstiftning. Detta avsåg bland annat hela förmånssystemet.¹²⁹ Detta innebar också att regeringen inte kopplade beviljandet av utslussningsåtgärder till den intagnes nivå på förmånssystemet.

I Prop. 2006/07:127 gick regeringen vidare med kommitténs förslag om innehav av personlig egendom, brevgranskning och avskiljande av intagna. I propositionen föreslås att innehav av böcker, tidsskrifter och tidningar begränsas så att de inte får innehas om de motverkar ordningen eller säkerheten i anstalten, eller om de kan antas motverka den intagnes behandling.¹³⁰ Detta var en mindre långtgående reglering än den som

---

¹²⁵ SOU 2005:54, s. 764 ff.

¹²⁶ SOU 2005:54, s. 796 f.

¹²⁷ Lag (2006:432) om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt

¹²⁸ Prop. 2005/06:123, s. 23 ff.

¹²⁹ Prop. 2005/06:123, s. 22 f.

¹³⁰ Prop. 2006/07:127, s. 14 ff.

föreslogs i SOU 2005:54, där varje föremål sågs som en säkerhetsrisk som borde undvikas. Annan personlig egendom får enligt regeringens förslag innehas om den inte motverkar att verkställigheten genomförs på ett ändamålsenligt sätt. Brev får granskas om det är nödvändigt med hänsyn till ordning eller säkerhet.¹³¹ Dessutom föreslås en utökad möjlighet till att tillfälligt avskilja intagna vid hot mot ordning eller säkerhet i anstalten, i enlighet med kommitténs förslag i SOU 2005:54.¹³² Propositionen medförde lagändringar i KvaL 2008 genom SFS 2008:35.¹³³ Oppositionen var kritisk till flera av ändringarna då de ansågs alltför långtgående.¹³⁴

---

¹³¹ Prop. 2006/07:127, s. 23 ff.

¹³² Prop. 2006/07:127, s. 21 ff.

¹³³ Lag (2008:35) om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt

¹³⁴ Mot. 2007:08:Ju5

7 SOU 2005:54 och trenderna i svensk kriminalpolitik

7.1 Behandling och säkerhet i SOU 2005:54

1971-års och 2001-års direktiv till utredningar om svensk kriminalvård är relativt lika. De har de gemensamma nämnarna narkotika, ett nytt klientel och målet att minska återfallen. Regeringen anser alltså vid de två olika tidpunkterna att liknande problem ska lösas. Som redan illustrerats valde kommittéerna och sedermera även regering och riksdag väldigt olika sätt att lösa de likartade problemen på.

Tham har pekat ut tre faktorer som framförallt varit teman i det ökade säkerhetstänkandet som präglat kriminalvårdsreformerna sedan slutet av 1970-talet; narkotika, återfall och farlighet.¹³⁵ Narkotikan får gång på gång fungera som ett skäl till införande av nya restriktioner med hänsyn till säkerheten och de särskilda begränsningarna påverkar ofta även situationen för andra kategorier intagna med långa straff. De ökande återfallens höga kostnad ska motverkas samtidigt som den grupp som begår en stor del av brotten ses som en säkerhetsrisk och därmed ska bevakas. Samtidigt är farlighets- och riskbedömningar av intagna av ökande betydelse. De farliga intagna som utgör en hög risk ska skiljas ut och placeras på särskilt säkra platser.¹³⁶

Allmänpreventionens och vedergällningens intåg i svensk kriminalvård har fått effekten att ett ökat antal personer sätts i fängelse och att hårdare regler gäller i fängelserna. SOU 2005:54 och på den följande propositioner 2005/06:123 och 2006/07:127 fortsätter till stor del den utveckling som pågått sedan slutet av 1970-talet. Detta gäller också den utveckling av frivårds- och utslussningsarbetet som pågått sedan början av 1990-talet. Individualpreventionen är trots att den alltmer får stå tillbaks inte på något sätt försvunnen från kriminalvårdens arbete. Istället verkar det som att den får stå tillbaks framförallt för säkerhetsåtgärder som vidtas gentemot farliga, svårkontrollerade intagna.

Reformen innebär att säkerhetstänkandet i fängelserna stärks. I kommitténs förslag uttalades att säkerhet går före tillgång till behandling vid placering i anstalt, en tydlig bekräftelse på att behandlingstanken har fått ge vika för ett mer restriktivt säkerhetstänkande. Vidare konstaterar kommittén i 2005:54 att en effektiv kriminalvård bara kan bedrivas i en drogfri miljö som är fri

---

¹³⁵ Tham, Henrik, *Kriminalvårdslagens utveckling i Sverige*, Särtryck ur: Andnaes, K. & Papendorf, K., (red.) *Fortsatt uferdig. Festskrift till Thomas Mathiesen*. Unipax, Oslo 2003, s. 207

¹³⁶ Tham 2003, s. 207 f.

från kriminella värderingar. Detta ska ses i samband med verkställighetsplanernas ökade användning, där risk- och behovsbedömning får stor betydelse. Därmed kan farliga individer som missbrukare och yrkeskriminella lokaliseras och sättas i säkra miljöer. Förmånssystemet förväntas också öka säkerheten i anstalterna då incitament för att sköta sig införs.

De regler som sedermera har blivit föremål för lagstiftning från förslag i Prop. 2006/07:127 är samtliga av sådant slag att de medger begränsningar av intagnas rättigheter vid risk för ordnings- eller säkerhetsstörningar. Detta gäller både innehav av personlig egendom, brevgranskning och placering i avskildhet. Detta måste ses i samband med rymningarna under sommaren 2004 och den därpå följande SOU 2005:6 där behoven av att öka säkerheten för att kunna motverka framtida rymningar stod i centrum.

Samtidigt blir behandlingen och återanpassningen av intagna, som trots att den inte står i centrum för påföljdsval är en betydelsefull del av verkställigheten, en förmån. Resurser ska inte läggas på de farliga och omotiverade intagna utan istället på dem som skött sig och förtjänar det.

7.2 Huvudtrenderna i svensk kriminalpolitik

I förra avsnittet konstaterades att SOU 2005:54 och därpå följande propositioner fortsätter den utveckling med säkerhetstänkande i centrum som varit synlig sedan början av 1980-talet. Men vilka är egentligen huvudtrenderna i denna utveckling?

7.2.1 Individualisering

Kriminalvårdsreformen under det tidiga 1970-talet byggde till stor del på tanken att det är sociala problem i samhället som skapar brott, inte personer i sig. Denna idé utgick från det socialdemokratiska välfärdssamhällets bild av brottslingen som en förlorare.¹³⁷ Det var samhällets uppgift att hjälpa brottslingen genom att erbjuda vård och rehabilitering. Med denna bas gick det att föra en relativt liberal kriminalpolitik som fokuserade på att reintegrera brottslingar i samhället igen. I och med att det var sociala, strukturella problem i samhället som skulle motverkas framstod det som mest centralt att undvika att sätta personer i fängelse under långa perioder, då denna typ av åtgärder förstärkte de sociala problemen. Istället satsades på att i största möjliga mån göra fängelsevistelser till undantag.

Med en blick på SOU 2005:54 och andra reformer som tillkommit på senare år står det klart att denna syn på vad som orsakar brott inte längre dominerar

---

¹³⁷ Tham 1995, s. 102

utformningen av svensk kriminalpolitik. Tham har pekat ut 1970-talet som en vändpunkt i denna utveckling. Vid denna tid existerade en utbredd kritik både av välfärdssamhället och av behandlingstanken. Välfärdssamhället ersattes efterhand av en marknadsmodell, som bygger på att individen själv väljer hur han handlar. Istället för att se lagöverträdare som offer, sågs han i denna modell istället som en individ som begår brott för egen vinnings skull. Därmed behövde han inte ges behandling utan istället straffas.¹³⁸

På detta vis lades fokus på den enskilde personen i kriminalvårdens arbete. Istället för att motverka sociala problem är det betydelsefulla den intagnes motivation till att förbättra sig och inte längre välja att begå brott. Ett antal reformer sedan straffvärdesprincipens införande har dels inneburit fler långa straff och dels en mer restriktiv anstaltsmiljö. På detta sätt har det avsetts att avskräcka personer från att begå brott. Samtidigt har det i anstaltsmiljön funnits få incitament att direkt använda för att öka intagnas motivation.

Ett försök att åtgärda problemet syns tydligt i det i SOU 2005:54 föreslagna förmånssystemet. Själva syftet med dess införande enligt både direktiven till utredningen och kommittén är att ge intagna incitament till att sköta sig. Den intagne kan enligt denna modell göra ett aktivt val att förbättra sig och genom detta också belönas med förmåner. De intagnas sociala situation, vilken snarare verkar ha försämrats än förbättrats sedan KvaL:s införande 1974,¹³⁹ ges inte särskilt mycket uppmärksamhet i den kriminalpolitiska debatten eller i kriminalvårdens arbete. Med fokus på motivationen hos den individuella intagne läggs även en grund för en uppdelning mellan två grupper, de skötsamma och de misskötsamma.

7.2.2 Differentiering

Det är tydligt att kriminalvårdens utveckling de senaste 35 åren inte varit negativ för alla grupper som verkställer påföljder. Det som hänt är att vissa intagna med korta straff och som bedömts utgöra en relativt låg riskfaktor har upplevt en ökad öppenhet samtidigt som andra, ofta långtidsdömda eller de som är involverade med narkotika, upplevt ökad slutenhet. Även om en liten grupp högriskfångar omfattades av relativt restriktiva förhållanden även vid införandet av 1974-års KvaL ter det sig som att denna grupp växer och att åtgärderna dess medlemmar utsätts för blir alltmer säkerhetsfokuserade. Samtidigt genomförs förbättringar för personer med korta straff som intensifierades under 1990-talet med introduktionen av elektronisk fotboja och användning av samhällstjänst. Denna utveckling fortsätter i SOU 2005:54 genom förstärkta utslusningsåtgärder och införandet av utökad frigång och halvvägshus.

Men dessa åtgärder avses bara för skötsamma intagna. Kommittén gör uttryckligen klart att förmåner ska inriktas mot dem som sköter sig och visar

---

¹³⁸ Tham 1995, s. 102

¹³⁹ Nilsson, s. 164 f.

att de är motiverade att förbättras.¹⁴⁰ För de som ses som säkerhetsrisker, omotiverade eller misskötsamma införs istället begränsningar av förmåner och färre möjligheter till deltagande i utslussningsåtgärder. Garland har betecknat denna utveckling som kriminalpolitikens bifurkation.¹⁴¹ I detta ingår en normalisering av en kategori av intagna samtidigt som en annan demoniseras vilket leder till att den senare gruppen tvingas avtjäna allt längre straff under hårdare förhållanden vilket ökar gruppens marginalisering.

I denna utveckling påverkar införandet av straffvärdesprincipen i BrB differentieringen. Genom att straffvärde istället för behandling ligger till grund för val av påföljd blir de som döms till fängelsestraff en grupp som har förtjänat att straffas. De allmänpreventiva tankar som fått alltmer inflytande innebär att säkerhetsaspekter i många fall går före andra faktorer i bedömningar vid utformandet av kriminalvården. Anledningen till detta går att finna i de individer som ingår i det nya klientelet. Narkomaner, långtidsdömda, psykiskt sjuka och gäng klassas alla som farliga och säkerhetsrisker som ställer till problem som kriminalvården helt enkelt inte anser sig kunna bemöta. Detta leder i sin tur till att särskilda åtgärder, vilka möjligheten att använda till synes blir mer omfattande i varje reform, måste tas till.

Samtidigt som Kriminalvårdens mål är ”bättre ut” ter det sig mer och mer i utredningar och lagstiftning som att vissa intagna betraktas som oförbätterliga. Dessa farliga intagna, som utgör säkerhetsrisker, blir till allt större del föremål för förvaringsåtgärder. Det problematiska är även att detta till synes inte gäller endast de grävsta brottslingarna utan alla som missköter sig i anstalt. Genom det föreslagna förmånssystemet skulle bland annat narkotikamissbrukare och psykiskt sjuka kunna vara sådana som hamnar på en låg förmånsnivå då de inte ses som motiverade nog att förbättras. Denna risk ökas genom att verkställighetsplanen sätts i fokus för de flesta bedömningar, vilket gör att Kriminalvårdens personal på relativt låg nivå kommer att fatta beslut om riskbedömning. Detta torde göra bedömningarna mindre rättssäkra.

Säkerhetstänkande, individuell fokus och differentiering är alltså betydelsefulla trender i svensk kriminalvård. Frågan är dock varför dessa trender har uppstått och hur den svenska kriminalvårdens grundidéer kan ha förändrats så kraftigt?

---

¹⁴⁰ SOU 2005:54, s. 341

¹⁴¹ Garland, David, *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford University Press, Oxford 2001, s. 137 f.

8 Vad styr kriminalvårdens utveckling?

8.1 Kriminalpolitiken politiseras

En av de absolut viktigaste sakerna att notera när en analys om varför svensk kriminalvård har förändrats ska utföras är att det är fråga om politik, vilket innebär att utformningen avgörs av folkvalda representanter, inte experter. Alla förslag, åsikter och idéer från icke-politiska aktörer måste därmed kanaliseras genom de politiska partierna. Detta har konsekvenser för resultatet.

Som Tham konstaterat var svensk kriminalpolitik fram till slutet på 1960-talet ingen fråga av större intresse för det regerande partiet, socialdemokraterna.¹⁴² Istället utformades kriminalpolitiken framförallt av politiker tillsammans med experter som var relativt skilda från politiken.¹⁴³ I detta samarbete handlade arbetet framförallt om att göra en avvägning mellan de intagnas rättigheter, säkerhet och samhällskydd. Kriminalpolitik var ett område som ägnades lite uppmärksamhet och utarbetades närmast i skymundan.

Från och med slutet av 1960-talet och framåt, efter att KRUM med flera fört upp kriminalpolitiken på den politiska agendan, har kriminalpolitiken i allt större utsträckning kommit att bli en politisk fråga där resultatet är ett utslag av fler faktorer än tidigare. Kriminalpolitiken har blivit föremål för politiska kompromisser och opinionsvinnande reformer. Som Tham har uttalat innebär detta att risken ökar för att reformer sker, inte i första hand på grund av ett behov, utan av populistiska skäl.¹⁴⁴

Kriminalpolitiken speglade som tidigare konstaterats länge välfärdsstatens och den socialdemokratiska traditionens värderingar. Efterhand, i takt med välfärdsmodellens minskade betydelse, har dock den traditionellt borgerliga kriminalpolitiken kommit att ta över, med individen i centrum. Särskilt tydligt var detta vid valet 1991 när lag och ordning var en betydelsefull faktor för regeringsskiftet och att Ny Demokrati kom in i riksdagen. Även i samband med Prop. 2006/07:127 är dock den partipolitiska debatten synlig då oppositionen motionerade emot förslagen, då åtgärderna som föreslogs av regeringen ansågs alltför långtgående.¹⁴⁵

Utvecklingen har alltså gått mot att kriminalpolitiken alltmer blivit en politisk fråga. I politiska sammanhang är det inte bara politiker som har

---

¹⁴² Tham 1995, s. 80

¹⁴³ Tham 2003, s. 208

¹⁴⁴ Tham 2003, s. 209

¹⁴⁵ Mot. 2007/08:Ju5

inflytande. Också andra organisationer och personer i samhället kan på olika sätt utöva inflytande på den politiska arenan.

8.2 Från experter till ökat antal aktörer

Från att under en lång tid framförallt ha bestått av politiker och experter har den kriminalpolitiska kartan ritats om. Den kriminologiska forskarens ställning har blivit allt svagare i politikens utformning.¹⁴⁶ Samtidigt som kriminologisk forskning beaktas vid vissa reformer sker detta ofta för att legitimera en av politikerna framarbetad reform, inte för att ligga till grund för dess utformning. Denna behandling av den kriminologiska forskningen har av Knutsson benämnts som en selektiv användning.¹⁴⁷

I takt med forskarnas minskade inflytande gör nya aktörer entré. Vid KvaL:s införande var det organisationer som företrädde de intagnas rättigheter som var mest aktiva. Organisationer som KRUM fick starkt stöd även från andra delar av samhället. Efterhand har denna typ av organisationer med stöd för intagna minskat i inflytande och styrka och istället har bland annat kvinnorrätts- och andra brottsofferorganisationer ökat sin betydelse.¹⁴⁸ Organisationers aktivitet skapar ett tryck på den politiska utvecklingen. Den förskjutning som skett i aktivitetsgrad från de intagnas till brottsoffrens intressen innebär därmed att de reformer som genomförs till större del beaktar offrens intressen än intagnas rättigheter.

Samtidigt har även mediernas intresse av brott och kriminalpolitik ökat. Som Pollack visat har mediernas behandling av brott sedan 1950 expanderat kraftigt i takt med ökningen av antal medier och dess tillgänglighet. Media och kriminalpolitiken har i denna utveckling skapat ett allt starkare band sinsemellan.¹⁴⁹ Som Pollack konstaterar kan brott av media konstrueras som samhällets största hot, med avvikande individers beteende och inte andra sociala problem som orsak.¹⁵⁰

Detta påverkar givetvis också samhällets bild av både brottsligheten och kriminalvården. I takt med en ökad medierapportering och en förändrad form av densamma får individer som i media framställs som farliga och särskilt avskrämda lätt en ställning som representanter för ett allvarligt hot mot samhället. Tony Olsson är ett sådant exempel. Både Malexandermorden 1999 och rymningen från Hall 2004 har varit uppmärksammade av media och därigenom blivit en symbol för kriminalvårdens misslyckande. Med den påverkan denna typ av enstaka situationer genom medial uppmärksamhet kan få på allmänheten är det lätt att se vad detta kan få för konsekvenser i

---

¹⁴⁶ Sarnecki, s. 55

¹⁴⁷ Knutsson, Johannes, *Kriminologisk kunskap och kriminalpolitik*, I: Wiklund, Gunilla (ed.), *Nordiska kriminologer om 90-talets kriminalpolitik*, Brottsförebyggande rådet, Sober Förlag 1990, s. 110 f.

¹⁴⁸ von Hofer 2003a, s. 189

¹⁴⁹ Pollack, s. 318

¹⁵⁰ Pollack, s. 318

samspel med en ökad politisering, nämligen en politik grundad på hotbilder istället för en reell situation. Denna teori ter sig ligga i linje med vad dåvarande generaldirektören för kriminalvårdsstyrelsen Bertel Österdahl konstaterat, att det är enstaka uppmärksammade händelser som styr utformningen av svensk kriminalpolitik och kriminalvård.¹⁵¹

Sammanfattningsvis har ett ökat antal aktörer fått mer inflytande vilket inneburit att fler olika viljor måste beaktas av politikerna vid utformningen av kriminalvården. Detta är enligt von Hofer den absolut mest betydelsefulla förklaringen till svensk kriminalpolitikens utveckling.¹⁵² Graden av aktivitet från olika läger ligger till grund för vilka intressen som beaktas mest. Medias roll som filter för opinionen innebär att dess skildring får stor betydelse för hur gemene man uppfattar brottslighetens karaktär. Samtidigt skapar också de vitt skilda intressen som aktörerna har en situation där kompromisser måste göras vid förändringar, i och med att alla intressen inte kan beaktas samtidigt.

---

¹⁵¹ Österdahl, s. 3

¹⁵² Von Hofer 2003a, s. 189

9 Var står svensk kriminalvård?

9.1 Ett vägskäl

Det tycks stå klart att svensk kriminalvård står vid ett vägskäl. Vilken typ av åtgärder ska egentligen vidtas för att närma sig kriminalvårdens syfte, att minska återfallen och öka samhällsskyddet? Tidigare reformer har gett ett otillfredsställande resultat och allmänheten är missnöjd. Vissa av de i SOU 2005:54 föreslagna åtgärderna har redan genomförts vilket dels inneburit en förstärkning av utslussningsåtgärderna och dels en fortsatt restriktivisering av den svenska kriminalvården.

Att fullt ut genomföra de ännu inte genomförda åtgärderna i SOU 2005:54 skulle innebära en fortsättning och förstärkning av de trender som dominerat svensk kriminalvård. Ett införande av förmånssystemet skulle innebära ett steg till mot en mer individualiserad och differentierad kriminalvård. Dessutom skulle den indelning i förmånsnivåer som systemet bygger på göra det svåråterkalleligt. Kategoriseringen av intagna som skötsamma och farliga/misskötsamma skulle dessutom göras helt central för kriminalvårdens arbete och utföras av beslutsfattare på låg nivå inom kriminalvården.

Det vägskäl kriminalvården står vid gör att frågor måste väckas. Ett skattefinansierat system måste också kunna visa resultat som gynnar samhället. Fortsatta reformer bör kräva stöd för att utvecklingen är på väg åt rätt håll. För att kunna bedöma den föreslagna och den genomförda reformens ändamålsenlighet krävs det att vi går tillbaks till ruta ett – vad är egentligen syftet med svensk kriminalvård? Vad är det som ska uppnås genom att döma medborgare till påföljder som avtjänas i anstalt? Är den aktuella typen av reformer verkligen vad som behövs?

9.2 Är svensk kriminalvårds utformning ändamålsenlig?

Ändamålet med svensk kriminalvård är enligt Kriminalvårdens senaste instruktion är att verka för att påföljder verkställs på ett effektivt, säkert och humant sätt, att lagföring kan ske på ett effektivt sätt och att återfall i brott förebyggs. Kriminalvårdens övergripande uppgift är att minska brottsligheten och öka människors trygghet. Möjliggör den nuvarande reformen av svensk kriminalvård att dessa mål enklare kan uppfyllas?

Det är en allmänt vedertagen sanning att anstaltsvistelser inte har någon positiv effekt på personers utveckling. Denna slutsats betonades i

förarbetena till utformningen av 1974-års KvaL men har därefter, i takt med straffvärdesprincipens intåg i BrB, lyst med sin frånvaro. Även om individualprevention och behandling fortfarande har ett starkt fäste i svensk kriminalvård står de inte längre i fokus. Därmed har fängelsevistelser accepterats som behövliga i det svenska samhället för att upprätthålla rättvisa och proportionalitet i straffsystemet.

Det är en självklar utgångspunkt för att kunna bedriva kriminalvård att säkerhetsåtgärder måste kunna vidtas till den grad att intagna inte kan begå brott eller rymma från en kriminalvårdsanstalt. Ett antal händelser på 1990-talet och i början av 2000-talet har framhävt problem i säkerhetsarbetet i svenska kriminalvårdsanstalter. Genom att det i media och av allmänheten har krävts åtgärder för att skapa trygghet och rätta till dessa problem, har sådana åtgärder också vidtagits av politikerna. Åtgärderna har förstärkt trenderna med en säkerhetsfokuserad, differentierad och individualiserad kriminalvård.

För många intagna som klassas som skötsamma, har dömts till korta fängelsestraff eller har begått mindre allvarliga brott, är den pågående utvecklingen mycket positiv. Genom utökningen av frigång för dessa intagna och förbättringar i systemet med utslussningsåtgärder kan deras verkställighetstid ses som alltmer ändamålsenlig. För denna grupp av intagna går utvecklingen dessutom mot en förbättrad situation då det är de som ska vara föremål för det mest intensiva förbättrande arbetet från kriminalvårdens sida.

För en stor del av de intagna har den pågående utvecklingen av svensk kriminalvård en helt annan effekt. De som ses som farliga och omotiverade förs allt närmare en punkt där säkerhetstänkande helt tagit över kriminalvårdens arbete. Dessa intagna, vilkas situation påverkats av den uppmärksamhet som skapats kring personer som Tony Olsson, anses inte kunna vistas i miljöer där återfallsförebyggande arbete ska bedrivas. Därmed införs mer restriktiva regler för att kunna bemöta denna grupp, det nya klientelet, vilken också tenderar vara en grupp som växer till antalet i en regelbunden takt. Samtidigt som dessa åtgärder kan skapa ordning och reda i anstalterna är de knappast ägnade att påverka dessa intagna med effekten att de förbättras. Inte heller kan det påstås vara ett humant tänkande att den grupp av intagna som är för svåra att förbättra ska vara föremål för säkerhetsåtgärder istället för behandling.

Från 1974-års reform till idag, år 2008, har alltså en väsentlig förändring skett i det svenska kriminalpolitiska klimatet vilket fått stora effekter på kriminalvårdens ändamålsenlighet. Var går orsakerna till dessa att spåra?

Mathiesen har benämnt den moderna kriminalpolitikens utveckling som moralisk panik. Denna består av att polisen blivit den dominerande kraften inom rättsväsendet, att massmedia till större del blir en vara på marknaden samt att det politiska klimatet blir alltmer högerinfluerat. Konsekvenserna blir att kriminalpolitiken blir en vara som marknadsförs via media vilket

leder till att politikernas legitimering för reformer alltmer söks i vad som är gångbart hos väljarna. Dessutom menar Mathiesen att det resulterar i att rationaliteten i besluten minskar eller försvinner, då det offentliga rummet istället fylls av skräckscenarion av kriminalitet.¹⁵³

Förklaringen finns till stor del finna i kriminalpolitikens politisering och det ökade antalet aktörer som har inflytande över dess utformning. I takt med att kriminalpolitiken blivit en politisk fråga är det naturligt att andra synvinklar än experternas ligger till grund för de reformförslag som läggs fram. Som tidigare konstaterats är opinionens uppfattning i regel att hårdare straff ger mindre brottslighet. Detta innebär att politiska poänger går att vinna genom åtgärder som gör kriminalvården mer restriktiv.

Det är också helt naturligt i ett samhälle där medier slår upp grova brott med stora proportioner att allmänheten får en uppfattning om en grov brottslighet som utförs av avvikande, onda brottslingar. Som tidigare diskuterats har individer som Tony Olsson kommit att symbolisera detta och kriminalvårdens misslyckande med att hantera dem. I denna process spelar det även stor roll vilka intresseorganisationer som utövar inflytande i samhället. I dagsläget är det anhörig- och brottsofferorganisationerna som framförallt är synliga i den kriminalpolitiska debatten, samtidigt som närvaron av de intagnas organisationer i de närmaste är obefintlig. Detta innebär att det är offerperspektivet som styr kriminalpolitiken vilket är ännu ett skäl för en mer restriktiv kriminalvård.

Bondeson har pekat ut två faktorer som de huvudsakliga faktorerna som omöjliggör det som enligt henne är en ändamålsenlig kriminalvårdsreform, där fängelser används så lite som möjligt på grund av deras negativa påverkan på de intagna. Dessa är allmänprevention och opinion. Även om allmänprevention vid införandet av straffvärdesprincipen i BrB inte avsågs att ligga till grund för längre straff eller en mer restriktiv kriminalvård genom allmänprevention har så blivit fallet. Detta samspelar med opinionens krav på hårdare straff och hårdare förhållanden i fängelserna vilket omöjliggör den typ av liberal reform som Bondeson förespråkat.

I takt med att andra aktörer än politiker ökat i sitt inflytande verkar det som att experterna fått allt mindre att säga till om. Experterna hade fram till 1960-talets slut, innan kriminalpolitiken blev en politisk fråga, relativt stort inflytande över dess utformning. Den bild som i dagens samhälle målas upp i media ger dock lite utrymme för kriminalpolitiska experter att sprida sina åsikter. Kriminologer som Bondeson har länge betonat fängelsers olämplighet som forum för återanpassning. BRÅ har tagit fram statistik som visat på en bristande effektivitet av svensk kriminalpolitik. Undersökningar om intagnas levnadsstandard har visat på en fortsatt utsatt social situation för de intagna som grupp. Likväl läggs förslag fram som till synes inte

---

¹⁵³ Mathiesen, Thomas, *Straffpolitiken inför 1990-talet – en studie i moralisk panik*, I: Wiklund, Gunilla (ed.), *Nordiska kriminologer om 90-talets kriminalpolitik*, Brotsförebyggande rådet, Sober Förlag 1990, s. 20 ff.

beaktar dessa synvinklar. Till stor del ter sig Knutssons idé om kriminalpolitikens kunskapsfientliga inställning som korrekt.¹⁵⁴

Förmånssystemet utgör ett tydligt exempel på detta då fängelset görs hårdare, de trender som bygger på metoder som visat sig ineffektiva används även fortsättningsvis, sociala orsaker till att brott begås bortses från och förklaringen istället söks i intagnas motivation samt, kanske mest uppseendeväckande, att systemet saknar empiriskt stöd. Ett införande av detta system skulle vara ännu ett utmärkt exempel på att expertisen har mycket lite inflytande över svensk kriminalpolitik och kriminalvård.

Sammantaget kan det konstateras att nuvarande kriminalpolitik och då särskilt ett eventuellt införande av förmånssystemet, även om det förbättrar kriminalvården för vissa intagna, knappast innebär någon lösning på problemen med ett ökande antal brott och en hög nivå av återfall. Inte heller torde de reformer som föreslagits innebära någon nämnvärd ökning av samhällsskyddet och den därpå följande tryggheten för medborgarna. Aktuell statistik visar att kriminalvården har det klart lägsta förtroendet av samtliga instanser inom rättsväsendet, endast 31 % av medborgarna sade sig ha mycket eller ganska stort förtroende år 2007, vilket ger stöd för denna tes.¹⁵⁵ Istället ter det sig som att reformerna framförallt inriktas mot att skapa ordning och reda i fängelserna och tillfredställa politiska krav på hårdare åtgärder mot brottslingar.¹⁵⁶

Vad nuvarande utveckling innebär för samhället är framförallt högre kostnader för skattebetalarna. Ett ökat säkerhetstänkande och fler intagna innebär ökade kostnader för att kunna upprätthålla kriminalvårdens verksamhet. Förutom monetära kostnader innebär den även personliga kostnader för dem som utsätts för säkerhetsåtgärderna och i form av förlorat förtroende för rättssystemet om de reformer som vidtas inte leder till förbättringar.

9.3 Lärdomar från KvaL:s historia – utgångspunkter för framtidens reformer

Det tycks stå klart att den kriminalpolitik som har utformat den moderna svenska kriminalvården framförallt tar intryck från marknadens krav, i enlighet med Mathiesens idé om moralisk panik.¹⁵⁷ Den politik som förs bär stora likheter med vad Jareborg och Zila kallar en expressiv kriminalpolitik. Den är framförallt till för att demonstrera aktionskraft i syfte att tillfredställa

---

¹⁵⁴ Knutsson, s. 114

¹⁵⁵ BRÅ, Rapport 2008:3, *Nationella trygghetsundersökningen 2007*, Edita Norstedts, Västerås 2008, s. 116 ff.

¹⁵⁶ För en ideologisk redogörelse från Kriminalvården se: Nylén, Lars, *Ordning och reda på landets fängelser*, I: Apropå nr. 1/2006, s. 14-17

¹⁵⁷ Mathiesen, s. 20 ff.

opinionens krav. Denna utveckling har inneburit att politikens ändamålsenlighet har eftersatts. Frågan är vad som kan göras för att i framtida reformer närma sig en mer ändamålsenlig utformning som innebär att såväl humanitet, effektivitet som säkerhet beaktas samtidigt som den ger förutsättningar för att minska återfallen?

Framförallt ligger nyckeln till detta i att experterna ges mer inflytande över kriminalpolitikens utformning. Dagens forskare har uttalat viss besvikelse över att de inte har något större inflytande över kriminalpolitiken.¹⁵⁸ Många andra verksamheter, såsom skolpolitiken eller den ekonomiska politiken, skulle knappast tillåtas arbetas fram utan att experter och forskning fick stort inflytande. Avseende kriminalpolitiken och kriminalvården har dock reformer vidtagits i rakt motsatt riktning mot experternas uppfattning. Sådana metoder bör varken kriminalpolitiken eller kriminalvården vara föremål för. Detta innebär varken att frågan ska tas ned från den politiska agendan eller att hänsyn till den rådande opinionen i samhället inte ska få ligga till grund för dess utformning. Denna påverkan är och ska vara grundläggande i det svenska demokratiska samhället.

Istället bör konsultation av experter och aktuell forskning vara ett krav vid varje framtida reform, inte bara som legitimering när den råkar stödja en förändring politikerna redan beslutat sig för. Även om detta inte på något sätt innebär tillgång till ”det rätta svaret” på den svenska kriminalvårdens problematik skulle det innebära ett förstärkt beslutsunderlag. En sådan utveckling skulle gynna samhället, då mer ändamålsenliga åtgärder skulle innebära lägre kostnader, såväl som enskilda intagna då de skulle kunna utsättas för en mer human och positiv behandling under sin tid i anstalt. Till slut skulle det också kunna innebära stora förtjänster för samhället som helhet genom större möjligheter för att såväl en ökning av tryggheten i samhället som en minskning av brottsligheten kan uppnås.

---

¹⁵⁸ Se exempelvis Sarnecki, s. 55

10 Avslutande reflektion

Med bakgrund av den bild som ovan målats upp är frågan: åt vilket håll ska svensk kriminalvård gå?

Nuvarande läge i svensk kriminalpolitik, i efterspelet till SOU 2005:54, kan betraktas som ett vägskäl. Ett införande av förmånssystemet och en fortsättning av nuvarande trender i kommande reformer skulle innebära att kriminalvården fastnar i en modell som inte ger resultat. Dessutom innebär ett ökat säkerhetstänkande ökade kostnader för kriminalvården.

För den närmaste framtiden är det mycket sannolikt att den svenska kriminalvården kommer att fortsätta i samma spår. Den nyligen presenterade Straffnivåutredningen föreslår skärpta straff för våldsbrott vilket skulle leda till en ökad genomsnittstid i anstalt och därmed en större fängelsepopulation.¹⁵⁹ Kriminalvårdens framtidsplaner bygger till stor del på produktion av nya anstaltsplatser för att kunna möta det ökade behovet. Projektet bär, talande nog, namnet ”Vi bygger för säkerhet”.¹⁶⁰ Dess innehåll är till stor del nya säkra anstaltsplatser för de farligaste intagna.

Samtidigt tyder lite på att den nuvarande utvecklingen i svenska brott och straff kommer att förändras. Medias roll kommer med all sannolikhet att bli större och därmed också öka sitt inflytande på allmänheten. Den allmänna opinionens gensvar på av medierna exploaterad grov brottslighet blir med all sannolikhet krav på längre straff och hårdare anstaltsmiljöer. En fortsatt massiv press på kriminalvården att öka säkerheten ser i det närmaste oundviklig ut.

För att skapa bättre förutsättningar för att i denna situation uppnå en mer ändamålsenlig kriminalpolitik och utformning av kriminalvården ter sig en central faktor vara kunskap. Som inledningsvis konstaterades i detta examensarbete är juridisk forskning och av jurister ägnad uppmärksamhet till detta ämnesområde sällsynt. Kriminologisk forskning finns. Problemet med denna är dock att den till synes inte används i särskilt stor utsträckning av politikerna. Nya satsningar på forskningen inom detta område ter sig angelägna för att kunna komma till rätta med dagens problem. En högre kvantitet av material skulle också kunna föra fram experternas position och öka deras inflytande i den politiska debatten vilket vore en stor tillgång för det framtida kriminalpolitiska arbetet.

En human, säker och effektiv kriminalvård som minskar antalet återfall måste även fortsättningsvis vara målet för den svenska kriminalvården. Det är dags att den svenska lagstiftaren slutar att prioritera upplevd säkerhet och slutar att visa aktionskraft genom en expressiv kriminalpolitik. Istället måste lagstiftaren börja att i samarbete med experterna på området utveckla en

---

¹⁵⁹ SOU 2008:85

¹⁶⁰ Kriminalvården, *Vi bygger för säkerhet!*

politik som kan ge både säkerhet, samhällsskydd och minska återfallen för samtliga intagna. Att fortsätta den restriktiva trenden i svensk kriminalvård leder till höga kostnader, såväl monetära för skattebetalarna, som individuella för de intagna och genom minskat förtroende för rättssystemet. Detta är inte den väg den svensk kriminalvård ska gå.

Svensk kriminalvård står vid ett vägskäl. Vi som medborgare kan med samhällets intressen framför oss bara hoppas att politikerna väljer rätt väg.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Dir. 2002:90, *En ny kriminalvårdslag*

Mot. 2007:08:Ju5 av Thomas Bodström m.fl. (s)

Prop. 1978/79:62, *om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt, m.m.*

Prop. 1982/83:85, *om ändring i brottsbalken m.m. (villkorlig frigivning och kriminalvård i frihet m.m.)*

Prop. 1983/84:148, *om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt m.m.*

Prop. 1987/88:120, *om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)*

Prop. 1987/88:130, *om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt*

Prop. 1992/93:4, *om villkorlig frigivning, m.m.*

Prop. 1994/95:124, *Ändringar i kriminalvårdslagstiftningen (anstaltsindelningen m.m.)*

Prop. 1997/98:96, *Vissa reformer av påföljdssystemet*

Prop. 2000/01:76, *Från anstalt till frihet*

Prop. 2004/05:176, *Kriminalvården – en myndighet*

Prop. 2005/06:123, *En modernare kriminalvårdslag*

Prop. 2006/07:127, *Några ändringar i kriminalvårdslagstiftningen*

SOU 1972:64, *Kriminalvård*

SOU 1993:76, *Verkställighet av fängelsestraff*

SOU 2005:6, *Säkert inlåst?, En granskning av rymningarna från Kumla, Hall, Norrtälje och Mariefred 2004*

SOU 2005:54, *Framtidens kriminalvård*

SOU 2008:85, *Straff i proportion till brottets allvar*

Litteratur

Andersson, Robert, *Kriminalpolitikens väsen*, Kriminologiska Institutionen vid Stockholms universitet, Avhandlingsserie nr. 10, Stockholm 2002

Amilon, Clas och Edstedt, Eva, *Kriminalvård – Insikter och utblickar*, Nordstedts Juridik, Stockholm 1998

Bondeson, Ulla V., *Fången i fångsamhället – Socialisationsprocesser vid ungdomsvårdskola, ungdomsfängelse och internering*, P.A. Nordstedt & Söners förlag, Malmö 1974

Bondeson, Ulla V., *Prisoners in prison societies*, Transaction Publishers, New Brunswick (USA) 1989

Bondeson Ulla V., *Reflections on the Interplay between Criminological Research and Criminal Policy*, Festschrift für Kaiser, Duncker & Humblot , Berlin 1998, s. 57-69. Omtryckt i: Bondeson, Ulla V. (ed.), *Crime, Punishment and Justice. Selected articles from a scholarly career*. DJÖF Publishing, Köpenhamn 2007, s. 105-118

BRÅ, Rapport 1977:7, *Nytt straffsystem: idéer och förslag.[Arbetsgruppen rörande kriminalpolitik]*, Liber Förlag, Stockholm 1977

BRÅ, Rapport 2004:3, *Brotsutvecklingen i Sverige 2001-2003*, Edita Norstedts, Stockholm 2004

BRÅ, Rapport 2008:3, *Nationella trygghetsundersökningen 2007*, Edita Norstedts, Västerås 2008

Eriksson, Torsten, *Kriminalvård – Idéer och experiment*, P.A. Nordstedt & Söners förlag, Stockholm 1967

Garland, David, *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford University Press, Oxford 2001

von Hofer, Hanns, *Brott och straff i Skandinavien. En överblick*, I: Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 2003, s. 178-191 (cit. Von Hofer 2003a)

von Hofer, Hanns, *Prison populations as political constructs: the case of Finland, Holland and Sweden*, I: Journal of Scandinavian studies in criminology and crime prevention, Vol. 4, No. 1 2003, s. 21-38 (cit. Von Hofer 2003b)

Jareborg, Nils och Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, 2:a uppl., Norstedts juridik, Stockholm 2007

Knutsson, Johannes, *Kriminologisk kunskap och kriminalpolitik*, I: Wiklund, Gunilla (ed.), *Nordiska kriminologer om 90-talets kriminalpolitik*, Brottsförebyggande rådet, Sober Förlag 1990, s. 104-115

Krantz, Lars och Lindsten, Karin, *Kriminalvårdens redovisning om återfall*, Kriminalvården, Reprocentralen, Norrköping 2008

Mathiesen, Thomas, *Straffpolitiken inför 1990-talet – en studie i moralisk panik*, I: Wiklund, Gunilla (ed.), *Nordiska kriminologer om 90-talets kriminalpolitik*, Brottsförebyggande rådet, Sober Förlag 1990, s. 13-28

Nilsson, Anders, *Fånge i marginalen - uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar*, Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet, Avhandlingsserie nr. 8, Stockholm 2002

Nylander, Per-Åke, *Kriminalvårdens vardagsarbete - Handlingar, emotioner och föreställningar*, Kriminalvården, Reprocentralen, Norrköping 2006

Nylén, Lars, *Ordning och reda på landets fängelser*, I: Apropå nr. 1/2006, s. 14-17

Pollack, Ester, *En studie i medier och brott*, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation vid Stockholms universitet, Avhandling nr. 19, Stockholm 2001

Sarnecki, Jerzy, *En tämligen pessimistisk betraktelse*, I: Wiklund, Gunilla (ed.), *Nordiska kriminologer om 90-talets kriminalpolitik*, Brottsförebyggande rådet, Sober Förlag 1990, s. 51-65

Statskontoret, Rapport 2003:20, *Effektivitetsgranskning av kriminalvården*

Tham, Henrik, *Kriminalvårdslagens utveckling i Sverige*, Särtryck ur: Andnaes, K. & Papendorf, K., (red.) *Fortsatt uferdig. Festskrift till Thomas Mathiesen*. Unipax, Oslo 2003, s. 200-210

Tham, Henrik, *Från behandling till straffvärde – kriminalpolitik i en förändrad välfärdsstat*, Särtryck ur: Victor, Dag, (red.) *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*, Nordstedts juridik, Stockholm 1995, s. 78-109

Österdahl, Bertel, *Kriminalvården måste få vara djärvare*, I: Apropå, nr. 2/1999, s. 3-5

Internet

Aftonbladet, *Breven gjorde Tony Olsson till nazist*
<<http://www.aftonbladet.se/nyheter/9911/14/breven.html>>
1999-11-14 (senast besökt 2008-10-28)

Aftonbladet, *Bodström måste gå,*
<<http://www.aftonbladet.se/nyheter/article225094.ab>>
2004-07-29 (senast besökt 2008-10-30)

Brottsförebyggande rådet,
< <http://www.bra.se>>
(senast besökt 2008-10-28)

Expressen, *Tony Olsson sköt sig fri från fängelset,*
<<http://www.expressen.se/1.119811>>
2004-07-28 (senast besökt 2008-10-28)

Justitieombudsmannen,
< <http://www.jo.se>>
(senast besökt 2008-10-28)

Kriminalvården,
< <http://www.kriminalvarden.se>>
(senast besökt 2008-10-28)

Kriminalvården, *Statistik Rymningar,*
<http://www.kriminalvarden.se/templates/KVV_InfopageGeneral____5083.aspx>
(senast besökt 2008-10-28)

Kriminalvården, *Statistik över livstidsdömda,*
<http://www.kriminalvarden.se/templates/KVV_InfopageGeneral____5071.aspx>
(senast besökt 2008-10-28)

Kriminalvården, *Vi bygger för säkerhet!,*
<http://www.kriminalvarden.se/upload/nyheter/bygger_sakert.pdf>
(senast besökt 2008-10-28)

Norrköpings Tidning, ”Tony Olsson är kapabel att skjuta”
< <http://www.nt.se/arkiv/2004/07/30/Norrk%F6ping/258025/Tony-Olsson-%E4r-kapabel-att-skjuta.aspx>>
2004-07-30 (senast besökt 2008-10-28)

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering,
< <http://www.do.se>>
(senast besökt 2008-10-28)

Rättsfallsförteckning

Domar från hovrätt - opublicerade fall

Malexandermorden Göta Hovrätt, dom 2000-06-07,
Mål nr B 158-00, B 180-00

Beslut från diskrimineringsombudsmännen

HomO, beslut den 9 maj 2005, dnr. 342/04